

וַיִּתְּלוּ אֶת-הַמֶּן עַל-הָעֵץ אֲשֶׁר-הָכִין לְמֶרְדֵּכִי וְחַמֵּת הַמֶּלֶךְ שָׁכְבָה:

ח א בַּיּוֹם הַהוּא נָתַן הַמֶּלֶךְ אֶחָשֵׁרוּשׁ לְאַסְתֵּר הַמַּלְכָּה אֶת-בֵּית הַמֶּן צֶרֶר הַיְּהוּדִים (קרי: הַיְּהוּדִים) וּמֶרְדֵּכִי

(י) וחממת המלך שכבה — אותה חימה שקם בה חכמו ממשנה היין²³², שכבה. צרפת

ח (א) נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן — בניו ובנותיו²³³ נתן לה לעבדים²³⁴. כי

232 לעיל פסוק ז. 233 "בית המן" — לא בית ממש, אלא: בני ביתו. כמו: "וישמע בית פרעה" (בראשית מה ב.). 234 בפירוש המיוחס לר"י קרא (הג"ל בהע' 20): "שיהיו בני ביתו ובניו עבדים לה".

ראב"ע (י) וטעם "וחממת המלך שכבה" — שלא נחה חמתו נוסח א עד תלות המן; מגזרת: "והשיכותי מעלי" (במדבר יז כ)⁴⁵², ואם הם⁴⁵³ שניים בניינים⁴⁵⁴.

452 "כדרך בני אדם למצוא מנוחה" — ראב"ע שם. ושם נחסר כ"ף והושלם בדגש, וראה נוסח ב. 453 — ואף שהם. 454 "שכבה" — בניין קל, "השיכותי" — בניין הפעיל.

ראב"ע (י) ויתלו את המן — הסריסים הנזכרים למעלה⁶⁸⁵. נוסח ב וכ"ף "שכבה" — עיקר⁶⁸⁶, ובאה כ"ף "והשיכותי" (במדבר יז כ) דגושה — להתבלע הכפל⁶⁸⁷.

ח (א) את בית המן — כמו: "שה לבית אבות"

685 אפשר שכוונתו ללעיל ו יד, או למוזכרים ברמז בפסוק ח, ראה פירושו שם לתיבת: "חפור", או שכוונתו לפסוק הקודם שם נזכר חרבונה אחד מן הסריסים לפני המלך. וראה ר"מ חלאי. 686 הכ"ף הכפולה במלה "שכבה" היא מן השורש. מן: "שכך". 687 מפני שאחת האותיות הכפולות נבלעת בחברתה. שכל דגש כבר בא במקום שתי אותיות שהראשונה מהן נבלעת בשניה.

רלב"ג ח (א) את בית המן צורר היהודים — ידמה שנתנו לה מפני היותו צורר היהודים²⁰³.

203 כדי להראות לכל את אהבתו ליהודים ושנאתו לשונאיהם.

ומדרשו⁵⁵: "וחממת המלך שכבה" — שתי שכיבות ר"מ חלאי הללו — למה, אחת של מלכו של עולם, ואחת — של אחשורוש; איבא דאמרי: אחת — של ושתי, ואחת — של המן⁵⁶.

ח (א) ביום ההוא — שנתלה המן¹; והנכון בעיני: בזמן ההוא, או קרוב או רחוק, ורבים יש בספרי הנביאים². נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן — כל העושר שהיה בבית המן, גם הקרקע בכלל³. צורר היהודים — כמו: "צורר את

ולפניו בשינויים. 56 לפניו: "של אסתר", אך ראה רש"י שם שהכוונה לענין המן.

1 היינו: היום הנזכר בסוף הפרק הקודם. 2 הרכה "ביום ההוא" יש בספרי הנביאים שאין הכוונה ביום ההוא דווקא, אלא: בזמן ההוא. 3 "בית" ממש, ולא כראב"ע. 4 ראה פירושו לעיל ג י.

ר"מ חלאי ומדרשו⁴⁹: "אמר רבי חמא בר חנינא⁵⁰: אף הרבונא רשע באותה עצה חיה, כיוון שראה שלא נתקיימה עצתו, מיד ברח, שנאמר: 'וישלך עליו ולא יחמול מידו ברוח יברח' (איוב כו כב)".

(י) ויתלו — התולים, והם⁵¹ הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש; או: נערי המלך משרתיו, ומקרא קצר הוא⁵². שכבה — הכ"ף⁵³ שורש, והוא מבעלי הכפל⁵⁴, ובא מלת "והשיכותי" (במדבר יז כ) דגושה — להתבלע הכפל.

49 מגילה טז א, ולפניו בשינויים. 50 ר" חמא בר חנינא — כנוסחת כמה כ"י בדק"ס אות ז (ואך בטעות נדפס שם: "חנינא בר חמא"). לפניו: "רבי אלעזר". 51 ראה ראב"ע נוסח ב. 52 שלא נאמר מי התולים. 53 ראב"ע נוסח ב. 54 = שורש שעי"ו הפועל ולמ"ד הפועל הם אותה אות. 55 מגילה טז א.

בָּא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי־הִגִּידָה אֶסְתֵּר מַה הוּא־לָהּ:
 וַיֹּסֶר הַמֶּלֶךְ אֶת־טַבַּעְתּוֹ אֲשֶׁר הָעֵבִיר מֵהֶמֶן וַיְתִנֶּהָ
 לְמַרְדֳּכָי וּתְשֵׁם אֶסְתֵּר אֶת־מַרְדֳּכָי עַל־בֵּית הַמֶּן:

ח (א) מה הוא לה — איך הוא קרוב לה. רש"י

רס"ג ח (א) הגידה — הגידה לו.

(ב) ותשם — ותמנה.

הגידה אסתר מה הוא לה — כשבאה לבקש מלפניו חכמי
 על עמה ועל מולדתה.²³⁵ צרפת

(ב) ותשם אסתר את מרדכי על בית המן — להיות
 אדון על נכסי המן ועל נפשות ביתו.²³⁶

235

235 לעיל ז ג-ד. 236 כנ"ל ש"בית" הכוונה ל"בני ביתו".

המדינים" (במדבר כה יז). ומרדכי בא לפני המלך
 — על יד אסתר. כי הגידה למלך מה הוא לה —
 מה שהוא קרוב לה, כי הוא דודה.²³⁵ ועל ידה עלה
 מרדכי למעלה יותר גדולה ממה שהיה לו כבר.²³⁶ וייתכן
 שמרדכי לא היה רגיל לבוא לפני המלך קודם זה
 המאורע.

(ב) ויסר המלך את טבעתו — אשר יחתום בה.²³⁷
 אשר העביר מהמן — כי הוסרה מממשלתו, ונתן
 היכולת למרדכי לחתום כרצונו בטבעת המלך, והיא
 מעלה גדולה.²³⁸ ותשם אסתר את מרדכי — פקיד
 וממונה. על בית המן — כי כבר נתן לה המלך כל
 אשר להמן,²³⁹ וזהו: "יכין וצדיק ילבש" (איוב כז יז).

5 ע"פ הכתובים היה בן דודה, וראה ברב"ע נוסח א הע' 455.
 6 שנמסרה הטבעת בידו ככתוב בפסוק הבא. 7 ראב"ע נוסח ב.
 8 כלומר: מכיון שהכית היה שלה יכלה למנות את מרדכי לפקיד
 וממונה. 9 שהמן הכין ומרדכי זכה בזה.

ראב"ע ח (א) מה הוא לה — שהוא דודה.⁴⁵⁵
 נוסח א (ב) העביר — מלה יוצאה⁴⁵⁶ בעבור שהוסר מאחד
 וניתן לאחר.⁴⁵⁷ וכמוהו: "ואת העם העביר אותה"
 (בראשית מז כא).⁴⁵⁸ ומרדכי מושל על בית המן⁴⁵⁹, כי
 עושר רב היה לו, גם עבדים ושפחות, כי אין אחר
 המלך גדול ממנו.⁴⁶⁰

455 לפי משמעות הכתובים לעיל ב טו היה אביחיל אבי אסתר
 דוד מרדכי, ואם כן, מרדכי היה בן דודה של אסתר, ולא דודה.
 אמנם מצינו בלשון הכתוב "דוד" במקום "בן דוד" בירמיה לב יב
 (ע"י רש"י ורד"ק שם וראב"ע בראשית ט כו). וראה קובץ "אור
 ישראל" (מאנסי) לב עמ' קמב שציין לעוד ראשונים שכתבו שמרדכי
 היה דוד אסתר. 456 "מלה יוצאה" — כן הוא בגד' ובכמה
 כ"י, ולכאורה הכוונה ל"פועל יוצא", אך קשה, כי הוא פשיטא,
 וגם לא בעבור שהוסר מאחד וניתן לאחר, כי הלוא גם הסרה לכזה
 היא "פועל יוצא" (ראה פסוק הבא: "להעביר את רעת"). י"ג:
 "מלה מבניין כבד ונוסף", בשאר כה"י רק: "מלה". וצ"ב.
 457 נראה שמבאר את יסוד המלה "העביר" שהוא משום "שהוסר"
 מאחד וניתן לאחר, ואולי כוונתו למה שכתב ב"ספר השרשים"
 לר"י אבן ג'נאח שורש "עבר" בבאור "העביר אותו לערים" המוזכר
 בדברי הראב"ע בסמוך, שהוא מלשון "תמורה" — כלומר: המירם
 לערים ששם אנשי עיר אחת בעיר אחרת, והוא מה שכתב הראב"ע
 כאן שיסוד המלה "העביר" הוא כמו: המרה והחלפה, שהחליף את
 מקום הטבעת. 458 ראה הע' הקודמת. 459 מבאר מהו:
 "ותשם אסתר את מרדכי על בית המן" — ששמה אותו למושל.
 והיה צריך מושל, כי עושר רב היה לו להמן, שמש"כ "בית" —
 היינו: עבדים ושפחות, וכן מפורש בנוסח ב פסוק א. 460 —
 מהמן.

ראב"ע (שמות יב ג)⁶⁸⁸, או: "בית עשו" (עובדיה א יח)⁶⁸⁹.
 נוסח ב מה הוא לה — שהוא דודה.⁶⁹⁰

688 שהכוונה: לכל משפחה, ולא לבית ממש, ראה ראב"ע שם
 בפירוש הארוך ובקצר ובשמות א א בפירוש הארוך. וראה פירוש

(ב) ויסר המלך — הטבעת שבה יחתום המלך, והיא ראב"ע
 נוסח ב מעלה גדולה.⁶⁹¹

"חכמי צרפת" כאן. 689 שהכוונה: משפחת עשו. 690 ראה
 הע' 455 בנוסח א. 691 השווה לעיל ג י.

רלב"ג (ב) ותשם אסתר את מרדכי על בית המן — עשתה אותו פקיד וממונה על קנייני הבית ההוא, לשומרם רלב"ג
 לה.²⁰⁴

204 לא שנתנה לו את הבית, לפי שזה נראה כולוול במתנת המלך — ע"י אור חדש.

ג וְתוֹסֵף אֶסְתֵּר וְתִדְבֹּר לְפָנַי הַמֶּלֶךְ וְתַפֵּל לְפָנַי רְגָלָיו
וְתִבֶּךְ וְתִתְחַנֵּן-לוֹ לְהַעֲבִיר אֶת-רַעַת הַמֶּן הָאֲגָי וְאֵת
מַחֲשַׁבְתּוֹ אֲשֶׁר חָשַׁב עַל-הַיְּהוּדִים: ד וַיֵּשֶׁט הַמֶּלֶךְ

רס"ג (ג) מחשבתו אשר חשב — תוכניתו אשר תיכן.
(ג) להעביר את רעת המן — שלא תתקיים¹⁷⁹ עצתו רש"י
הרעה.

179 "להעביר" במובן לבטל, לא כמו "העביר" בפסוק הקודם
שפירושו: הוציא ממקומו והניח במקום אחר.

(ד) ותיפול לפני רגליו וגו'. ויושט המלך לאסתר חכמי
את שרביט הזהב — כדי להעמידה²³⁷.
צרפת
237 הוקשה לו למה הוצרך להושיט לה את השרביט, והרי הושטת

ראב"ע (ג) וטעם "ותוסף אסתר" — בעבור כי כל שאלתה⁴⁶¹
נוסח א היתה להשמיד המן.

461 צ"ב, כי הרי היא אמרה בפירוש: "ועמי בבקשתי" (לעיל ז ג),
וראה נוסח ב ופירוש ר"מ חלאיו.

(במדבר טז ד) ⁶⁹⁴. להעביר את רעת המן — להשיב ראב"ע
את הספרים⁶⁹⁵, על כן אמר המלך: "אין להשיב" (להלן
פסוק ח)⁶⁹⁶. ואת מחשבתו — שלא יהרגו היהודים⁶⁹⁷.

כד סד. 695 נראה ש"רעת" משמע דבר שכבר נעשה, בניגוד
ל"מחשבתו", לכן הוא מפרש שהכוונה למשלוח הספרים. 696 נראה
מלשוננו שהוקשה לו: למה אמר המלך "אין להשיב", והרי לא
מצאנו שביקשו שישב, ולכן הוא מיישב שבאומרה "להעביר"
נתכוונה להשבת הספרים, אך צ"ע, שהלוא בפירוש אמרה אחר כך
למלך: "ייכתב להשיב את הספרים" (פסוק ה), ועל זה באו דברי
המלך ש"אין להשיב". וצ"ע. 697 כי אין די בהשבת הספרים
כל שלא תבטל מחשבתו, כי ינסה למצוא דרכים אחרות לבצע
את זממו.

ראב"ע (ג) ותוסף אסתר — בעבור שאמרה "ועמי בבקשתי"
נוסח ב (לעיל ז ג)⁶⁹², אמר הכתוב: ותוסף. ותיפול לפני רגליו
— ברצונה⁶⁹³, כמו: "וישמע משה ויפול על פניו"

692 נראה כוונתו, שמכיוון שכבר אמרה לעיל "ועמי בבקשתי",
לכן, עכשיו שחזרה וביקשה שוב על עמה, אמר הכתוב: "ותוסף",
ולא שהוסיפה עוד בקשה, אלא שהוסיפה עוד לדבר. בספר "מנות
הלוי" (להלן פסוק יד) הביא מי שפירש בכוונת הראב"ע ש"ותוסף"
האמור כאן הוא מה שאמרה לעיל: "ועמי בבקשתי", שזו הוספה
על מה שביקשה תחילה "תינתן לי נפשי בשאלתי", ותמה על זה
שאינו נכון בלשון הכתוב. וראה ר"מ חלאיו. 693 סתם "נפילה"
היא שלא מרצון, אך כאן לא היתה סיבה שתקרה נפילה כזו,
ובודאי היא הפילה את עצמה. 694 השהו ראב"ע שם ובכרמאית

להתיר²⁰⁵ עצמה למות, להיכנס אל החצר הפנימית²⁰⁶ רלב"ג
ואם לא נקראת²⁰⁷, כי בזולת זה לא הועילו מעשיה
טבעתו למרדכי, ועוד, למה איחרו את שליחת הרצים עד כ"ג סיון.
207 אף שלא נקראה.

רלב"ג (ג) ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך וגו' — הנה
השתדלה עתה להפך עצת המן. ועל זה הוכרחה

205 להפקיר. 206 שנית (לאחר זמן, כמבואר בהמשך דברי
הרלב"ג). ובעקידה כתב שכבר בפעם הראשונה הוסיפה לדבר לפניו
חוליה. וקשה, אם כן למה הפסיק הכתוב בסיפור בית המן והעברת

3234867.html

ח (ג) אחר שנתלה המן הוצרכה אסתר להעביר איגרות הראשונות שנשתלחו כבר, וזהו שכתוב: ותוסף אסתר רבינו
בחי ותדבר לפני המלך וגו'.

44 ראה ראב"ע.

במשתה היין, כי במיתת המן לא בטלה הגזירה על ר"מ חלאיו
היהודים שבכל מלכות אחשוורוש — ועתה ביקשה
להעביר את רעת המן. האגני — מזרע אגני¹³. ואת
א שהכוונה לבקשה נוספת, ולא לתוספת דיבור באותו עניין. ועיי"ש
הצ' 461. 13 ראב"ע נוסח ב לעיל ג י.

ר"מ חלאיו (ג) ותוסף — יש מפרשים¹⁰: בעבור שאמרה: "ועמי
בבקשתי" (לעיל ז ג), אמר הכתוב: ותוסף¹¹; והנכון¹²,
שהוסיפה לדבר ולבקש על הדיבור ועל הבקשה שביקשה
10 ראב"ע נוסח ב. 11 כלומר: מכיוון שכבר ביקשה על עמה
וחזרה וביקשה שוב אותה בקשה, לכן נאמר: "ותוסף", כלומר:
הוסיפה לדבר באותו עניין שכבר דיברה עליו. 12 כראב"ע בנוסח

לְאַסְתֵּר אֶת שְׂרֵבֶט הַזֶּהב וּתְקַם אֶסְתֵּר וּתַעֲמֹד לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ: ^ה וְתֹאמַר אֶם-עַל-הַמֶּלֶךְ טוֹב וְאִם-מַצָּאתִי חַן
לִפְנָיו וְכִשֶּׁר הַדָּבָר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְטוֹבָה אֲנִי בְּעֵינָיו
יִכְתֹּב לְהֵשִׁיב אֶת-הַסְּפָרִים מִחֻשְׁבַּת הַמֶּן בֶּן-הַמֶּדְתָּא

רס"ג (ד) ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב ותקם אסתר — וכאשר הושיט המלך לאסתר את שרביט הזהב, קמה אסתר.⁶⁷

(ה) אם על המלך טוב — אם יתקבל על דעתו.⁶⁸ וטובה אני בעיניו — והטיבותי⁶⁹ בדבר זה. להשיב את הספרים מחשבת המן — להשיב את הספרים אשר בהם תכנית המן.

67 לפי זה, הו"ו של "ותקם אסתר" היא כמו: "אז", כנ"ל ד א, ו ג. 68 השוה לעיל א יט. 69 לערך.

ראב"ע (ה) וכשר — הטעם: טוב⁶², וכמוהו: "אי זה יכשר" (קהלת יא ו), "בכשרות" (תהלים סח ז)⁶³.

462 השוה "ספר השרשים" לר"י אבן ג'נאח שורש "כשר". 463 כן הוא לפי דרשת חז"ל על פסוק זה (מכילתא בא פט"ז): "בחדש הכשר לצאת", אבל הראב"ע עצמו בפירושו לתהלים שם אינו מפרש כן. רצ"ע.

ראב"ע (ה) וכשר — כמו: "כשרון המעשה" (קהלת ד ד)⁶⁹⁸. נוסח ב 698 ראה נוסח א.

רלב"ג כלל להצלת ישראל. וראוי שתדע, שכבר יתבאר מזה [המקום] כי האגרות הראשונות אשר שלח המן בשם המלך, לא היו לצוות²⁰⁸ [לכל] שישמידו ויהרגו היהודים ויאבדום ויבחו שללם, אבל היתה לתת רשות לצריהם ומבקשי נפשם להשמידם ולאבדם. ואחשוב שאלו שהיו אויבי ישראל, היו כולם מזרע עמלק²⁰⁹, והם היו משתדלים בהשמדת ישראל מראש²¹⁰, כמו שנזכר בתורה²¹¹. ועתה כשמצאו²¹² ישראל בשפלות היה השתדלותם לכלותם²¹³. ובהיות גלוי²¹⁴ לה' יתברך רצון

208 כי אם היה זה ציווי, לא היה שייך לצוות אח"כ ציווי הפוך, מה שאין כן נתינת רשות, אפשרית לשני הצדדים. 209 כי ישראל, כאשר הם בגלות בין העמים, אם יש שונא להם, הם אלו שהם מזרע עמלק... ותמיד הם עומדים לכלות ישראל — אור חדש (פסוק יא). 210 מראשית, מתחילה. עוד לפני המן. 211 "... ראשית גויים עמלק" (במדבר כד כ) — כי הוא הראשון שנלחם בישראל (שמות יז ח) — פירוש הרלב"ג שם. וכן בת"א וברש"י שם. 212 "כשנמצאו" — פ. 213 ראה דברי הרלב"ג סוף פרשת בשלח (עמ' קכח) ד"ה "ונאמר". 214 "ולהגלות" — פ.

(ה) וכשר הדבר לפני המלך — להחיות עם שלא חטא, שלא לאבדם, יותר ממה ששלח המן הספרים, לאבד אומה בחינם. וטובה אני בעיניו — שאני ראויה למלכות. ששמא בתחילה כשהמליכני, אילו היה יודע בעמי ובמולדתי, לא המליכני²³⁸. עתה שיוודע בעמי ובמולדתי, שגם הם עמדו מלכים — "אם טובה אני בעיניו" — יכתב להשיב את הספרים וגו'. ר' יוסף.

השרביט היתה נצרכת רק למי שלא עמד לפני המלך ורצה לבוא אליו כדלעיל ד יא, אבל אסתר הרי היתה עומדת לפניו, כפשטות הלשון "ותוסף אסתר" שהיה זה באותו מעמד. ולכן הוא מפרש שהיה זה כדי להעמידה אחר שנפלה. ואמנם יש מפרשים מכח קושיא זו ש"ותוסף אסתר" היה לאחר זמן. ראה רלב"ג. 238 צ"ב למה אילו היה יודע בתחילה בעמה ובמולדתה לא היה ממליכה, והרי אילו היה יודע זאת היה יודע שהיא בת מלכים. בפירוש המיוחס לר"י קרא (הג"ל בהע' 20) הנוסחא כאן: "כשלא היה יודע בעמי ובמולדתי לא המליכני", וגם זה אינו מובן, שהרי כן המליכה. רצ"ע.

ח (ה) וכשר הדבר — נכון וישר¹⁰⁵.

105 ראה ראב"ע בשתי הנוסחאות.

מחשבתו אשר חשב על היהודים — פירוש: כי חשב לאבד כל זכר למו¹⁴, ויתברך מפר מחשבות ערומים¹⁵. (ד) ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב — משפט המלוכה כן היה, והוא לאות כי נתן רשות לדבר או לעמוד לפניו¹⁶, כמו שכתוב למעלה: "לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב" (לעיל ד יא), וזה לאות כי אחר המשתה באה לפני המלך — על כן הושיט לה את השרביט¹⁷. ותקם אסתר ותעמוד — כי למעלה כתוב: "ותיפול לפני רגליו" (לעיל פסוק ג), ובהושטת השרביט — ותקם מעל הארץ ועמדה בעמידה לפני המלך.

(ה) ותאמר אם על המלך טוב — דברי¹⁸. ואם מצאתי חן לפניו — לתת לי כל אשר אבקש ממנו.

14 ע"פ ישעיה כו יד. 15 איוב ה יב. 16 ראה דבריו להלן בסמוך. 17 זה שהוצרך אחשוורוש להושיט לה את השרביט הוא ראייה ש"ותוסף אסתר" לא היה באותו מעמד (כפירוש "חכמי צרפת") אלא לאחר זמן (וכרלב"ג). 18 כראב"ע נוסח ב לעיל א יט, ג ט.

הַאֲגִי אֲשֶׁר כָּתַב לְאַבְדֹּת אֶת־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־
מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ: 1 פִּי אֵיכָכָה אוֹכֵל וּרְאִיתִי בִּרְעָה
אֲשֶׁר־יִמְצָא אֶת־עַמִּי וְאֵיכָכָה אוֹכֵל וּרְאִיתִי בְּאַבְדֹּן

פסוקים

989-990

רס"ג (ו) כי איככה אוכל וראיתי — כי אומרת אני: איככה אוכל לראות. ואיככה אוכל וראיתי — או איככה אוכל לראות.

ראב"ע (ו) כ"ף "איככה אוכל" כפול⁴⁶⁴; ויש אומרים⁴⁶⁵, נוסח א שהם שתי מלות⁴⁶⁶ — כמו: "איפה"⁴⁶⁷, כי מצאנו⁴⁶⁸

"איכה תרעה" (שה"ש א ז), שטעמו כטעם: "איפה"⁴⁶⁹. איככה אוכל לחיות⁴⁷⁰. נו"ן "באבדן" במקום

464 מעיקרו: "איכה", והמשמעות: "איך". כן מבואר ב"ספר הרקמה" שער לה (עמ' שסט). 465 כן הובא בשם ר"י אבן ג'נאח ב"ספר השרשים" לרד"ק שורש "כה", אך לפנינו ב"ספר הרקמה" שם לא משמע כן. 466 אי ככה. כן מבואר ברד"ק שם. וסתם הראב"ע ולא פירש מה המשמעות לפי זה, אך ממה שהוא כותב בסמוך: "כי מצאנו" וכו', נראה שכוונתו שגם זה במשמעות של שאלת המקום: באיזה מקום אוכל לחיות אם אראה את הרעה אשר ימצא את עמי. 467 שהיא מלה מורכבת משתי מלים: "אי פה". השה ראב"ע בראשית ד ט. י"ג כאן: "איכה", והכוונה על המקומות שמשמעותן שאלת המקום, כמו שהוא מפרש והולך. 468 הרצף להביא ראיה שמצאנו "איכה" במשמעות "איפה", שאם לא כן, יקשה לבאר "איככה" כשאלה על המקום, מכיוון ש"ככה" אינו מקום. 469 כדעת "יש מפרשים" שהביא הראב"ע שם, אמנם הראב"ע עצמו שם אינו מפרש כן. גם כאן יש גורסים: "איכה", אך זה בוודאי טעות, כי אין משמעות לדברים. 470 נראה שזה פירוש הענין, כי לא פירש הכתוב מה "איככה אוכל", ואינו קשור לפירוש המלה

ראב"ע (ו) כי איככה — אולי כ"ף "איככה" — נוסף⁶⁹⁹, נוסח ב ככ"ף "כיכר הירדן" (בראשית יג י)⁷⁰⁰, ובי"ת "בבבת עינו" (זכריה ב יב)⁷⁰¹. בְּרִעָה — בְּדָבָר הרעה⁷⁰², דרך

699 ומעיקרו: "איכה". 700 כי מצאנו: 'כר נרחב' (ישעיה ל כג) — פירוש ר"מ חלאיו. 701 שמצאנו: "בת עין" (תהלים יז ח). וראה פירושו בבראשית על הפסוק הנזכר שאפשר לומר גם להיפך, שהשורש: "ככר" ו"בבת", ובמקומות הנזכרים נחסרה אות מהשורש. וראה נוסח א כאן ובספר "שפה ברורה" (לב א) ובספר "צחות" (כב א). 702 ולכן: "אשר ימצא" — בלשון זכר, כי "דבר" הוא לשון זכר. כעין זה פירש לעיל ז ב.

רלב"ג עמלק בהשמדת ישראל, ציוה בתורה²¹⁵ למחות זכרו. ולולי השגחתו יתברך, כבר היה תמיד עמלק מנצח²¹⁶, כמו שביארנו בסוף פרשת "ויהי בשלח"²¹⁷. וידמה שעל זאת המלחמה נתנבא יעקב אבינו ע"ה באומר על 215 דברים כה יט. ראה אסתר רבה ד י. 216 לפי המסודר ממערכת הגרמים השמימיים (המכונים "כס י"ה"). 217 שמות יז טו.

(ו) כי איככה אוכל — כי היאך אוכל לעמוד חכמי ולקיים²³⁹ ואראה צרת עמי. באבדן — באבוד אותם צרפת בני של מולדתי²⁴⁰. ר' שמואל. 239 ולהתקיים. 240 ראה ראב"ע נוסח א.

(ו) באבדן — שם דבר מן ה"איבוד"¹⁰⁵. רי"ד 105 ראה ראב"ע בשתי הנוסחאות.

וכשר הדבר — כמו¹⁹: "כשרון המעשה" (קהלת ד ד). והמלה²⁰ ידועה בדברי רבותינו ז"ל²¹ שהיא בענין תיקון הדבר וישרו, וטעמו: וכשר הדבר לפני המלך להיעשות כן. וטובה אני בעיניו — וכל מה שאשאל ממנו הוא טוב ויפה, אם כן — יתקיימו דברי, ויכתב להשיב את הספרים — אשר שלח המן במצות המלך. לאבד את היהודים אשר בכל מדינות המלך — כי כן היתה מחשבתו של המן²².

(ו) כי איככה — הכ"ף²³ נוסף, כמו: "כיכר הירדן" (בראשית יג י), כי²⁴ מצאנו: "כר נרחב" (ישעיה ל כג), וכן בי"ת "בבת עינו" (זכריה ב יב), ומצאנו: "כאישון בת עין" (תהלים יז ח), ורבים כמוהו. ועניינו: כי איך אוכל לסבול זאת הצרה ואראה ברעה אשר אמצא את עמי, אם הספרים ששלח המן יתקיימו, או²⁵: איך אוכל ואסבול שאראה באבדן, כי כן כתוב: "להשמיד להרוג ולאבד" (לעיל ז ד). מולדתי — וכבר הגידה עמה ומולדתה, עמה — באומרה: "כי נמכרנו אני ועמי" (לעיל ז ד), ומולדתה — באומרה²⁶: "כי הגידה אסתר מה הוא לה" (לעיל פסוק א). ויש מפרשים²⁷: את עמי — הזכרים, ו-מולדתי — הנקבות, ועל כן כתוב: באבדן; ואין טעם לפירוש זה, כי משפט הכלל לכתוב פעמים בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה: "כאיל תערוג על אפיקי מים" (תהלים מב ב)²⁸, ורבים כמוהו; ועוד, הלוא כתוב: "לא הגידה

19 ראב"ע נוסח ב. 20 אינו מהראב"ע. 21 כגון שביעית פ"י מ"ה: "פרחבול המוקדם — כשר". 22 "מחשבת המן בן המדתא". 23 ראב"ע נוסח ב. 24 כי ... נרחב" — אינו בראב"ע, וכן בהמשך: "ומצאנו ... עין". 25 מפרש את "ואיככה" — השני. 26 לכאורה צ"ל: "באומרו". 27 ראב"ע נוסח ב. 28 ש"איל" הוא לשון זכר, והיה צריך לומר: "כאיל יערוג". אמנם בראב"ע שם כתב: "ואיל על לשון נקבה כמו עז בת שנתה".

מולדתי: ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית-המן נתתי לאסתר ואותו תלו על-העץ על אשר-שלח ידו ביהודיים (קרי: ביהודים):

(ז) הנה בית המן וגו' – ומעתה¹⁸⁰ הכל רואים שאני רש"י חפץ בכס, וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאיתי הוא. לפיכך אין אתם צריכים להשיבם, אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם.

180 כוונתו לפרש איך יש בדברי אחשורוש תשובה לבקשתה להשיב את הספרים.

(ז) הנה בית המן – קל וחומר הוא זה: הנה בית חכמי המן שהיה גדול שבשרים – נתתי לאסתר, ואותו תלו על העץ, על אשר שלח ידו ביהודים – דבר קל כזה, להשיב את "מחשבתו אשר חשב על היהודים", על אחת כמה וכמה²⁴¹.

241 ראה רש"י.

אסתר את עמה ואת מולדתה" (לעיל ב י)²⁹, ופירוש ר"מ חלאי "מולדתה": משפחתה או שבטתה; ועל כן זכר בזה הפסוק שניהם.

(ז) ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית המן וכל אשר לו נתתי לאסתר, ואותו תלו על העץ – והנה עשיתי לכם נקמה ממנו על אשר שלח ידו ביהודים – לבקש להם רעה. אבל³⁰ מה שאתם שואלים ממני להשיב את הספרים – לא ייתכן, כי כן דתי פרס ומדי ולא יעבור, אמנם, נבקש להם ליהודים תחבולה אחרת כדי שיינצלו, והתחבולה בפסוק הבא אחריו.

29 ראה שאי אפשר לפרש "עמי" – הזכרים, ו"מולדתי" – הנקבות, שהרי לעיל הוזכרו "עמה" ו"מולדתה" על אסתר. 30 ראב"ע נוסח ב.

בשנתן המלך להם רשות שיתקבצו היהודים להציל רלב"ג נפשם מיד הצרים אותם, הקמים עליהם להורגם. ונתן להם רשות אז להשמיד, להרוג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אתם ... ושללם לבזו²²¹. כאילו היה זה מהמלך לתת רשות לשני החלקים להילחם זה עם זה ולבזו זה את שלל זה²²². וידמה כי לרוב כעס המלך על דבר המן, לא השתדלה אסתר לשוב לפניו עד אחר

השני נותן רשות ליהודים להיקהל ולעמוד על נפשם – להשמיד ולהרוג את צריהם. 222 ע"י "מנות הלוי" שתמה לפי זה למה נאמר: "ונהפוך הוא" (להלן ט א), והרי אין האגרות האחרונות

ראב"ע מ"ם⁴⁷¹, אר⁴⁷²: הוא לשון נקבות⁴⁷³, והטעם: באבדן נוסח א נפשות מולדתי; ויותר טוב, היות "באבדן" שם הפועל⁴⁷⁴, כמו: "מכת חרב והרג ואבדן" (להלן ט ה), והנו"ן נוסף⁴⁷⁵, כי משקלי שמות הפעלים משתנים⁴⁷⁶.

"אינכה". בכמה כ"י המלה "להיות" חסרה, וצ"ב הכוונה. 471 שהיה צריך להיות: "באבדם". ובפשטות כוונתו למ"ם כינוי הנסתרים, אך לא נתבאר איך תתפרש המלה, כי בין אם נפרש "באבדם" – כשהם אובדים, כמו "בשמרם", שפירושו: כשהם שומרים, ובין אם נפרש: באבדן שלהם, כמו "בחדשם", שפירושו: בחדש שלהם, היה צריך לינקד הדל"ת בקמץ (ראה משלי כח כח), ולפנינו מנוקד בפתח, אמנם ראה "מנות הלוי" בשם ספר "שרשות גבלות" שבכל הספרים המדויקים מנוקד "באבדן" בקמץ. 472 יש שאין גורסין "או". 473 כלומר: אין הכרח לומר שהנו"ן במקום מ"ם, כי אפשר לומר שהנו"ן הוא לסימן הנקבות, והכוונה ב"מולדתי" ל"נפשות מולדתי". 474 לכאורה כוונתו שפעולה המאבדת נקראת: "אבד", ואין כוונתו למקור. 475 שהיה צריך להיות: "אבד", כמו: "תקרב" (וכמו שפירש ר' יונה אבן ג'נאח ב"ספר הרקמה" שער ו עמ' צא), ולכאורה לפי זה – "באבדן מולדתי" חיינו: במכת אבדן של מולדתי, אך אם כן, היה צריך הדל"ת לינקד בפתח כדון מלה נסתמת, ומדברי הראב"ע לעיל מוכח שלפניו היה בקמץ (ראה הע' 471); וצריך לומר כמו שכתב בספר "שרשות גבלות" הנ"ל שאינה מלה נסתמת, אלא כך פירושו: באבדן אשר ימצא את מולדתי. 476 משקלי שמות הפעלים יכולים להפיע בצורות שונות, ולכן "אבד" יכול להופיע גם כ"אבדן". השווה ראב"ע שמות יט יח, ויקרא כ טו.

ראב"ע קצרה. את עמי – הזכרים, ו-מולדתי – הנקבות⁷⁰³ נוסח ב על כן כתוב: באבדן – בלשון נקבות⁷⁰⁴.

703 אולי כוונתו לפרש לשון "מולדתי" על הנשים, מפני שהן ה"מולדות", וראה פירוש ר"מ חלאי שהקשה על פירוש זה מהכתוב לעיל ב י: "לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה". 704 שהכתוב "באבדן מולדתי", הכוונה: באבדן (או: אבדן) של הנקבות של מולדתי, והנו"ן לסימן כינוי הנקבות, כמו: קי"ן של נקבות. אך קשה, שלפי זה, לכאורה, "אבדן" אינו נסמך ל"מולדתי", שהרי הנו"ן היא לסימן

רלב"ג בנימין: "בבוקר יאכל עד ולערב יחלק שלל" (בראשית מט כז). והנה היתה ב"בוקר" מלחמת ישראל בימי שאול עם עמלק²¹⁸, כי אז היתה התחלת המלכות לישראל. וה"ערב" היתה בימי מרדכי, שערכה ושקעה מלכותן של ישראל²¹⁹. ולפי ש-כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום במטעת המלך אין להשיב²²⁰, הוכרחו לקחת עצה למלט היהודים מיד צריהם ביום ההוא –

218 ש"א טו. 219 כן הוא ב"אסתר רבה" י ג. והשוה רש"י בראשית שם. 220 ראה הע' 181 ברש"י. 221 נמצא הכתב הראשון – הנותן רשות לצריהם להשמידם – עומד במקומו, והכתב

וְאַתֶּם כָּתְבוּ עַל־הַיְּהוּדִים כָּטוֹב בְּעֵינֵיכֶם בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ וַחֲתֹמוּ בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ כִּי־כָתָב אֲשֶׁר־נִכְתָּב בְּשֵׁם־ הַמֶּלֶךְ וְנַחֲתוֹם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ אֵין לְהֵשִׁיב:

(ח) **אין להשיב** — לא נאה להשיבו ולעשות כתב רש"י המלך בזיוף¹⁸¹.

181 לפי פירושו, "כי כתב" וגו' הוא לא טעם למה שאמר חיתמו בטבעת המלך (כרס"ג), אלא הוא טעם למה אי אפשר לבטל את האגרות הראשונות. ומבאר רש"י שאין זה "חוק" שלא להשיב, אלא שאין זה נאה לעשות כן, משום שהחזרת מה שנכתב בשם המלך אינה נראית כתיקון המלך להודעתו הקודמת, אלא כמו שהוכרז שהמכתב היה מזויף, ואין זה נאה להראות שהצליחו לזייף כתבו של מלך. וראה "דרושים נחמדים" מהמהר"ם שיף הנדפסים בש"ס סוף מסכת חולין. בכ"א כאן: "ולעשות כתב המלך בזיוף".

(ח) **ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם** — חכמי כשם שהוא כתב לאבד את כל היהודים וחתם בטבעת המלך²⁴², וגם **אתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך, כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום וגו'** — וניתן ביד לאבד את כל היהודים, **אין להשיב** — פתרונו: אין לבטל 242 לעיל ג יב-ג.

(ח) **כי כתב אשר נכתב** — הכתב הראשון¹⁰⁶ אשר רי"ד כתב המן וחתם בשם המלך¹⁰⁷, **אין להשיב** — שכל מי שיגיע אותו הכתב לידו, אי אפשר שלא יקיים גזירתו¹⁰⁸. ולפיכך השתדלו ו"כתבו" ו"חתמו" בשמי כתבים אחרים, שיבטלו הראשונים.

106 לא כרס"ג שהוא טעם למה יחתמו עכשיו בטבעת המלך, אלא למה אי אפשר לבטל את האגרות הראשונות. וראה רש"י וראב"ע. 107 לעיל ג יב-ד. 108 כל מי שרואה כתב זה חייב לקיים את גזירתו הכתובה בו. ובכת"י ד: "גזירתו" (של הכתב). ו"אין להשיב" פירושו: אין תושבי הממלכה רשאים להימנע מלקיימו. ראה ש"מ.

(ח) **אין להשיב** — ריש לשאול⁴⁵: והיאך שולח להשיב רבינו הראשונות, אבל תשובתו של מלך היתה כן: מאחר **בחי** 45 כל הקטע ע"פ ראב"ע.

(ח) **ואתם** — פירוש: זאת עשו וחיו³¹ — **כתבו על היהודים כטוב בעיניכם** — שיינקמו מאויביהם³².

31 ע"פ בראשית מב יח. 32 זו היא התחבולה הנזכרת בפסוק הקודם. דהיינו: אמנם אי אפשר להשיב את הספרים שכבר נשלחו,

רס"ג (ח) **וחתמו בטבעת המלך** — וחתמו בטבעת המלך כדי שלא יהיה אפשר לבטלו ולחזור בדבר, **כי כתב אשר וכר**⁷⁰. **אין להשיב** — אין לחזור ממנו ולבטלו⁷¹.

70 ראה רש"י וראב"ע. 71 לפי פירושו, "כי כתב" וגו' הוא טעם למה יחתמו עכשיו בטבעת המלך, ולא כראב"ע שהוא טעם למה אי אפשר לבטל את האגרות הראשונות.

ראב"ע (ח) **ונחתום** — שם הפועל⁴⁷⁷. והטעם: **ונחתום נחתם**⁴⁷⁸, במשקל: "כי נכסוף נכספתה" (בראשית לא ל). יש לשאול: למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודים, ורב

477 — שאינו נפעל עבר, שאם כן, היה צריך להיכתב בלא ו"ו ובפתח: "נחתם", אלא הוא מקור העבר בבניין נפעל. דעת הראב"ע כדעתו להלן ט א לגבי המלה: "נחפור", ושלא כדעת ר"י אבן ג'נאח ב"ספר הרקמה" שער יד (עמ' קפז), שהם נפעל עבר, אמנם לגבי "נחתום", מביא אבן ג'נאח פירוש זה בלשון "אפשר", ובספרו "ההשגה" שורש "הפך" כתב שהוא כינוי. 478 שאתרי המקור הדרך שבא הפועל.

ראב"ע (ז-ח) **יש לשאול**⁷⁰⁵: איך יוכל המלך להשיב את הספרים, **נוסח ב** ואין ככה דת מדי ופרס⁷⁰⁶, וככה אמר: **אין להשיב**. והתשובה: שרמו המלך למרדכי⁷⁰⁷, מה יעשה, והוא:

הנקבה, וא"כ תמוה למה באה הדל"ת בפתח. אמנם, ראה "מנות הלוי" בשם ספר "שרשות גבלות" שבכל הספרים המדויקים מנוקד "באבדן" במקץ. וראה הע' 471 והע' 475 בנוסח א. 705 כל העניין הובא בשם הראב"ע במובאה מ"מפרש אחד" בספר "מנות הלוי" (פסוק יד). 706 ראה דניאל ו טז. 707 בסוף דבריו מבאר היכן רמז זה למרדכי.

רלב"ג זמן²²³, ייתכן בו שתישון חמתו²²⁴. או אולי המתניה עד ראותה אם תיקרא לפני המלך. וכאשר ראתה שעבר זמן רב ולא נקראה לבוא לפניו, הוכרחה להתיר עצמה למות, לדבר עימו להשיב מחשבת המן. או נתקבצו שתי אלו הסיבות.

הפוכות מן הראשונות, ויישב שאולי נתהפך הוא מעצמו מבלי שיהפכוהו המלך. וראה עוד שם להלן פסוק יד בשם "המפלפל" שהאריך בקושיות על פירושו זה. 223 ומה שנאמר: "ותוסף" — כי מתחילה אמרה "כי נמכרנו אני ועמי", לכן כתב כאן: "ותוסף אסתר" — פירוש הגר"א. וכ"כ הראב"ע בנוסח ב. 224 כי עברו כמו שני חודשים או יותר (— התועלת המ"ז — נספח ג להלן עמ' שלט) עד ששלחו את הספרים השניים, כמבואר בהמשך דברי הרלב"ג.

היהודים את אויביהם בשלושה עשר לחודש אדר, והנה ראב"ע נוסח א המן הפך הדבר: שִׁיְהָגוּ היהודים ביום הנזכר, וכאשר ידע המלך מחשבתו הרעה, תלהו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים – היפך רצון המלך – וזה פירושו: "ובבואה לפני המלך" (להלן ט כה), כאשר אפרש⁴⁸⁶. "והנה העד הנאמן"⁴⁸⁷: שנתלה המן וציוה המלך להיכתב ספרים אחרים, ונחתמו בטבעתו כרצונו הראשון⁴⁸⁸, וזהו: "ונהפוך הוא" (להלן ט א).

ולא כרס"ג שהוא טעם למה עכשיו יחתמו בטבעת המלך. 483 והראיה שאי אפשר להשיבם. 484 בדניאל ו טז. שלא היה דריש המלך יכול להציל את דניאל מלהשליכו לגוב האריות, מפני שאת דתי מדי ופרס אי אפשר לשנות. 485 כלומר: כדי לבטל את האיגרות הראשונות, פעל מרדכי להוכיח שהן אינן נכונות, ואז הן בוודאי בטלות. 486 ראה דבריו להלן שם. וראה גם נוסח ב שם. 487 – הראיה החזקה שהמן שינה מרצון המלך. 488 "והנה העד ... הראשון" – נראה שזה המשך כתב מרדכי.

האחרונות⁷¹¹. והנה די למרדכי ולישראל שיינצלו, ולמה ראב"ע נוסח ב יהרגו עוד שונאיהם⁷¹². רק, לא ייתכן שיינצלו אם לא תיעשה דת המלך⁷¹³, וזהו: הנה בית המן נתתי לאסתר – כעבור שהוא מדבר עם שניהם⁷¹⁴, ואתם כתבו – לא אדע עצה שתעשו רק ככה, כי לא אוכל להשיב הספרים שכבר נכתבו⁷¹⁵.

אלא כוונתו להקשות: אחרי שכתבו את האיגרות האחרונות כנ"ל, למה היו צריכים בפועל להורגם. 713 כלומר: מאחר שבכדי להצילם היו צריכים לכתוב ספרים אחרים ולבאר שהכוונה המקורית של המלך היתה שהיהודים ייהרגו את אויביהם, היה צריך גם לקיים איגרת זו כלשונה, כי אם חלק ממנה לא יקיים, ייראה שהאיגרת אינה אמיתית, וגם החלק הראשון לא יתקיים. 714 נראה שכוונתו לבאר למה נכנס עניין נתינת בית המן באמצע, והוא: מפני שמה היתה הוכחה שהמן זייף את הספרים, וזהו מה שכתב הראב"ע: "וזהו: הנה בית המן נתתי לאסתר", ומה שהוסיף כאן: "כעבור שהוא מדבר עם שניהם", הוא בדרך אגב, לבאר למה לא אמר: "לך", שהרי איתה דיבר, אלא מפני שהוא דיבר עם שניהם. 715 לפירוש, "כי כתב" וגר' הוא טעם למה אי אפשר להשיב את האיגרות הראשונות, ולא כרס"ג. והשהה נוסח א.

על הספרים ששלח ביד המן⁷¹⁶. אין להשיב – הספרים ר"מ חלאיו ההם, כי דת למדי ופרס, אבל נתן להם פתחון פה מצד אחר להצילם⁷¹⁷.

מזכיר את שמו בדבריו כאילו הוא נסתר. והשוה פירושו לעיל א טז ע"פ הראב"ע. 34 כלומר: "כי כתב" וגר' אינו הסבר לאמור לפניו: "חיתמו בטבעת המלך" (כרס"ג), אלא למה אי אפשר לבטל את האיגרות הראשונות (כראב"ע). 35 כנ"ל בהע' 32.

ראב"ע לו ולהם שיימלטו⁴⁷⁹. דע⁴⁸⁰, כי חכם גדול היה, והנה נוסח א אחשוורוש אמר לו: "עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך⁴⁸¹", כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעת – לא אוכל להשיבם⁴⁸², כי כן דת מדי ופרס⁴⁸³, והעד⁴⁸⁴ בדברי דניאל, שלא היה יכול דריש להצילו⁴⁸⁵. והנה, הוצרך מרדכי לכתוב כן⁴⁸⁶: "דעו שהמלך ציוה להמן שהיה משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך ונתן לו המלך טבעתו לחתום בה: שִׁיְהָגוּ

479 – והרי מספיק למרדכי וליהודים שהם יינצלו. 480 על דברי הראב"ע הללו כתב ר' יוסף אבן כספי (סוף המאה הראשונה לאלף השישי) מאמר בשם "גלילי כסף" לסתור דבריו, הביאו בספר "מנות הלוי" בפסוק ז, ובפסוק יד הביא ממפרש אחד שפירש בהרחבה דברי הראב"ע כאן על פי דבריו בנוסח ב. 481 וזהו: "ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם", וראה נוסח ב שרמז לו בזה לעשות מה שעשה. 482 וזה שאמר לו: "כי כתב אשר נכתב בשם המלך... אין להשיב", וכוונתו שלכן אי אפשר להשיב את האיגרות הראשונות.

ראב"ע נוסח ב שיכתבו ספר שהמלך אמר להמן שִׁיְהָגוּ היהודים את אויביהם בשלושה עשר לחודש אדר, וכאשר היתה טבעת המלך ביד המן הפך הדברים⁷⁰⁸, וכאשר נודע הדבר למלך ציוה לתלות את המן בעבור ששלח ידו ומחשבתו ביהודים⁷⁰⁹. וכבר רמזו קדמונינו ז"ל⁷¹⁰ לטעם הזה: "לולי איגרות הראשונות לא נתקיימו

708 וכתב שארבי היהודים ייהרגו את היהודים. 709 ומשום כך היה אפשר להשיב את הספרים, כיוון שהוכרר שהראשונים זויפו. 710 לכאורה כוונתו למה שאמרו במגילה יב ב: "אלמלא איגרות ראשונות לא נשתיר משונאיהן של ישראל שריר ופליט", אך צ"ע כי מבואר שם בהמשך הגמ' שהכוונה לאיגרות הראשונות ששלח אחשוורוש בעניין ושתי. וצ"ע. 711 שפירשו לפי הגל: אילו היו מרדכי ואסתר מבקשים לכתוב איגרות להרוג את הגויים, בוודאי לא היה אחשוורוש מתרצה לזה, ורק בגלל האיגרות הראשונות, שהיה כתוב בהם להרוג את היהודים, ולא היו יכולים להשיב איגרות אלו אלא באמצעות האמתלא הנזכרת שהכוונה המקורית של האיגרות היתה הפוכה שהיהודים ייהרגו את אויביהם, נמצא שרק ע"י האיגרות הראשונות נתקיימו האחרונות. 712 אין כוונתו כאן להקשות למה ביקשו להרוג את שונאיהם, כי הלא זה כבר יושב, שאם לא כן, לא היו יכולים להשיב את הספרים,

ר"מ חלאיו בשם המלך – כמו⁷¹⁸: "נשי למך" (בראשית ד כג), וכן: "ואל משה אמר עלה אל ה'" (שמות כד א). וחתמו במטבעת המלך – כי כבר נתתי הטבעת למרדכי לחתום כרצונו. כי כתב – עתה שב לענות

אבל אפשר לכתוב אגרות אחרות שבהן יהיה כתוב שהיהודים ייהרגו בשונאיהם, ואז אף שהאגרות הראשונות קיימות, יוכלו היהודים להילחם כהם ברשותו של המלך. כעין זה פירש הרלב"ג, אבל הראב"ע פירש באופן אחר לגמרי. 33 מביא דוגמאות שהמדי

ט וַיִּקְרָאוּ סֹפְרֵי-הַמֶּלֶךְ בַּעַת-הָהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי
הוּא-חֹדֶשׁ סִיוֵן בְּשָׁלוֹשָׁה וְעֶשְׂרִים בּוֹ וַיִּכְתֹּב כָּל-אֲשֶׁר-
צִוָּה מָרְדֳּכָי אֶל-הַיְּהוּדִים וְאֶל הָאֲחֻשְׁדֶּרְפָּנִים וְהַפָּחוֹת
וְשָׂרֵי הַמְּדִינֹת אֲשֶׁר | מֵהֵדּוּ וְעַד-כּוּשׁ שִׁבְעַת וְעֶשְׂרִים
וּמֵאָה מְדִינָה מְדִינָה כִּכְתָּבָהּ וְעַם וְעַם כָּל־שָׁנוּ

רס"ג (ט) אל היהודים — בעניין היהודים.⁷²
(ט) ככתבה — באותיות שלה. כלשוננו — הוא רש"י
הדיבור.¹⁸²

רס"ג (ט) אל היהודים — בעניין היהודים.⁷²
72 הוצרך לפרש כן, מפני שבסוף הפסוק נאמר שוב: "ואל
היהודים".

182 ראה פירוש "חכמי צרפת" לעיל א כב, וצ"ע למה רש"י לא
פירשם שם.

אותה גזירה²⁴³, אם לא על ידי כתב אחר שנכתב בשם
המלך ונחתם בטבעת המלך.
243 לפי פירוש, "כי כתב" וגו' הוא טעם למה צריך אגרות חדשות
ואי אפשר לבטל את האגרות הראשונות, ולא כרס"ג שהוא טעם
למה יחתמו עכשיו בטבעת המלך. וראה ראב"ע.

ח (ט) האחשדרפנים — ... חשוב (לשדא) [לשדר] ר"א
פנים.²³⁴ פירוש: כל מי ששלח²³⁵ דורון לחבירו שלח
על ידו.

234 ראה רי"ד לעיל ג יב. 235 "שדר" — שלח.
שתלו את המן על העץ תוכלו לכתוב בשם המלך, רבינו
ותאמרו, כי מה ששלח המן באגרות הראשונות שיהרגו
האומות לישראל, לא כך היתה כוונת המלך, אלא
שיהרגו היהודים בשונאיהם, והמן זיף את השטרות
וחתם אותם בטבעת המלך אשר בידו היפך מכוונת
המלך, ראיה לדבר שתלה אותו על העץ. שאם לא כן,⁴⁶

46 כלומר: אם לא נפרש כנ"ל.
לכתוב כרצונו, כמו שכתוב בפסוק שלמעלה מזה, ר"מ חלאי
שנאמר: "ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם"
(לעיל פסוק ח). אל היהודים — להינקם מאויביהם,
כי אין להם תחבולה אחרת להינצל, כי הספרים
הראשונים של המן — אין להשיב.³⁸ ואל
האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות — שר וגזבר,
הממונה על כל מדינה ומדינה³⁹ — לחזק ביד היהודים

39 "גזבר" בלשון הר"מ חלאי: מנהיג מדינה. ראה לעיל א ג.
ר"מ חלאי (ט) וייקראו סופרי המלך — המוכנים איתו בארמונו
לכתוב כל מה שיצוה להם. בעת ההיא — ששאלה
אסתר להשיב את הספרים מחשבת המן.³⁶ ופירש העת
ואמר: בחודש השלישי לניסן — הוא [חודש] סיון
— וכבר פירשתי למעלה³⁷, כי שמות החדשים לשון
כשרים. בשלושה ועשרים בו — בחודש. וייכתב
בכל אשר ציוה מרדכי — כי המלך נתן לו רשות
36 וזהו: "בעת ההיא", היינו: העת הנוכחת קודם. 37 לעיל ב
טז. 38 כנ"ל בפסוק ח.

39 "גזבר" בלשון הר"מ חלאי: מנהיג מדינה. ראה לעיל א ג.

39 "גזבר" בלשון הר"מ חלאי: מנהיג מדינה. ראה לעיל א ג.

39 "גזבר" בלשון הר"מ חלאי: מנהיג מדינה. ראה לעיל א ג.

39 "גזבר" בלשון הר"מ חלאי: מנהיג מדינה. ראה לעיל א ג.

39 "גזבר" בלשון הר"מ חלאי: מנהיג מדינה. ראה לעיל א ג.

39 "גזבר" בלשון הר"מ חלאי: מנהיג מדינה. ראה לעיל א ג.

39 "גזבר" בלשון הר"מ חלאי: מנהיג מדינה. ראה לעיל א ג.

ר"אב"ע (ט) מחורו — סוף שמאלית מלכותו.⁴⁸⁹
489 ראה דבריו לעיל א א ובהע' 15. י"ג כאן: "ממלכתו".

ר"אב"ע (ט) סיון — לשון כשרים⁷¹⁶. אל היהודים — להיותם
עתידיים⁷¹⁷, וטעם: לאמור אל היהודים⁷¹⁸. ככתבם
ובלשונם — בעבור⁷¹⁹ כי ישראל בגויים לא יתחשב⁷²⁰.

716 כמו שפירש הראב"ע לעיל ב טז. 717 כמבואר בפסוק יג.
718 לא שנכתב וסופר באגרות מה שמרדכי ציוה את היהודים, כי
עדיין לא ציוס דבר, אלא שנכתב בהם מה שהוא ציוה את מקבלי
האגרות לומר להם. "אל היהודים" — י"ג: "ואל היהודים" —
וכנראה הוא תיקון בטעות ע"פ לשון סוף הפסוק. 719 אפשר
שכוונתו לבאר למה אחר שאמר: "מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם
כלשוננו" — חזר ואמר: "ואל היהודים ככתבם וכלשונם", ואפשר
שכוונתו לבאר למה לגבי כל האומות נאמר: "מדינה ומדינה ככתבה",
ואילו לגבי היהודים נאמר באופן כללי: "ככתבם". ראה פירוש ר"מ
חלאי. 720 במדבר כג ט.

רלב"ג (ט-י) והנה ידמה כי בשלושה עשר בניסן ניתנה הדת
בשושן הבירה להשמיד היהודים²²⁵. ובו ביום ידע זה
מרדכי והודיע אותו לאסתר. והצומות היו לפי זה
225 ביום שנקראו סופרי המלך לכותבה (לעיל ג יב) בו ביום ניתנה
בשושן (שם טו) — רש"י שם.

ר"מ חלאי (ט) וייקראו סופרי המלך — המוכנים איתו בארמונו
לכתוב כל מה שיצוה להם. בעת ההיא — ששאלה
אסתר להשיב את הספרים מחשבת המן.³⁶ ופירש העת
ואמר: בחודש השלישי לניסן — הוא [חודש] סיון
— וכבר פירשתי למעלה³⁷, כי שמות החדשים לשון
כשרים. בשלושה ועשרים בו — בחודש. וייכתב
בכל אשר ציוה מרדכי — כי המלך נתן לו רשות
36 וזהו: "בעת ההיא", היינו: העת הנוכחת קודם. 37 לעיל ב
טז. 38 כנ"ל בפסוק ח.

וְאֶל־הַיְּהוּדִים כָּתַבְתָּם וְכָל־שׁוֹנֵם: , וַיְכַתֵּב בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ: אֶחָשׁוּרֶשׁ וַיְחַתֵּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח סִפְרִים בְּיַד הָרָצִים בַּסּוּסִים רַכְבֵּי הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתָּרְנִים בְּנֵי הָרַמְכִים:

רס"ג (י) ביד הרצים בסוסים רוכבי הרכש האחשתרנים
בני הרמכים — עם מהירי המסע רוכבי הסוסים
והפרדים⁷³ ילידי הסוסות⁷⁴.

73 אחשתרנים = פרדים. השוה "ספר הגלוי" לר' יוסף קמחי עמ' 70 בשם הרס"ג (ומובא בסתם ברי"ד כאן) שפירוש המלה: גדול בא משני מינים (אחש=גדול. תרן=שניים), והו': פרדים שבאים משני מינים. 74 רמכים = סוסות, ובא לומר שה"אחשתרנים" הם פרדים שבאים מחמור וסוסה, שהם תזקים יותר מהפרדים הבאים מסוס ואתון. וראה ראב"ע בשתי הנוסחאות.

ראב"ע (י) רוכבי הרכש — מרכוש המלך⁴⁹⁰, שאין כמותם.
נוסח א האחשתרנים — יש אומרים⁴⁹¹: הפרדים. הרמכים —

490 "הרכש" בה"א הידיעה. היינו: רכוש המלך. וראה פירוש הראב"ע לבראשית יב ה ש"רכוש" היינו: מקנה. אמנם ר"י אבן ג'נאח ב"ספר השרשים" שורש "רכש" השיג על פירוש זה. 491 רס"ג ור' יוסף קמחי ב"ספר הגלוי" עמ' 70.

ראב"ע (י) רוכבי הרכש — מרכוש המלך הנבחר⁷²¹.
נוסח ב האחשתרנים — הם הפרדים⁷²². הרמכים — הם
הסוסיות⁷²³, כי כל פרד שאביו חמור ואמו סוסיה, טוב

721 השוה נוסח א. 722 רס"ג ור' יוסף קמחי ב"ספר הגלוי" עמ' 70. 723 גם זה ברס"ג.

רלב"ג בארבעה עשר ויום ראשון של פסח ומחרתו²²⁶. וביום השלישי של פסח נתלה המן²²⁷, ונתחדשה הגדולה למרדכי. וביום שלושה ועשרים לחודש סיון נעשו הספרים השניים להשיב מחשבת המן. ולפי שהיה הזמן קצר לשלוח בכל המלכות הגדול הזה, הוצרכו לשלוח הספרים ביד הרצים בסוסים רוכבי הרכש — והם ממין הסוסים²²⁸, והם יותר קלי המרץ. וכבר נתבאר בענין סוסי שלמה שה"רכש" הוא ממין הסוסים, כמו שביארנו בספר "מלכים"²²⁹. ונשלחו גם לזאת הסיבה²³⁰

226 כרש"י לעיל ד יז. עיי"ש הע' 130. 227 כן הוא לפי "פרקי דר' אליעזר" פ"ג לפי גירסת הרד"ל שהמשה הראשון היה בט"ו והמשה השני היה ב"ז בניסן, אמנם ב"סדר עולם" פכ"ט מברור שהמן נתלה בט"ו בניסן, וכן הוא דעת ראשונים אחרים (ראה הע' 289 בר"י נחמיאש לעיל עמ' קיב), וכן הוא לפי נוסחת "פרקי דר' אליעזר" מהדרי היגר פמ"ט שהמשה הראשון היה בט"ו והשני בט"ז. 228 כערוך ערך "רכש", ולא כרש"י כאן שהוא מין גמלים. 229 מ"א ה ו-ח. 230 היינו: שהיה הזמן קצר.

(י) [ביד הרצים בסוסים — רוכבי סוסים¹⁸³ שציוה רש"י להם לרוץ].¹⁸⁴ הרכש האחשתרנים — מין גמלים¹⁸⁵ הממהרים לרוץ¹⁸⁶.

183 "הרצים" תואר לרוכבים ולא לסוסים. 184 נוסף בנד'. 185 לא כרס"ג וראב"ע שהם פרדים. וראה ערוך ערך "רכש" ורי"ד ורלב"ג. ועי' מגילה יח א שאין אנו יודעים מה הם "האחשתרנים בני הרמכים", אמנם הר"ן בשו"ת הריב"ש סי' שצ כתב שהכוונה שהמן העם לא ידע, אבל החכמים כן ידעו. 186 ראה "ספר הברית" ח"א מאמר יד: "יש מין גמל נקרא 'גמל רמך', הוא ירוץ כשישה עשר פרסאות ביום אחד, והם 'בני הרמכים' הנזכרים במגילת אסתר".

(י) ביד הרצים בסוסים רוכבי הרכש — רצים חכמי
ששלח המן²⁴⁴ לא נאמר בהם "בסוסים רוכבי הרכש"²⁴⁵, צרפת
244 לעיל ג טו. 245 הממהרים לרוץ — עי' רש"י וש"מ.

(י) האחשתרנים — מלה מורכבת¹⁰⁹: אחש-תרין, רי"ד
והיו"ד והמ"ם סימן לרבים. ו"אחש" הוא פתרונו:
109 מקור הפירוש ברס"ג שהובא ב"ספר הגלוי" לר' יוסף קמחי עמ' 70, והלשון קרובה ללשון הדר"ק ב"ספר השרשים" סוף אות

למה כתב מרדכי להרוג האומות, ודי לו יינצלו ישראל, רבינו
אלא בהכרח הוצרך לעשות כן. ועל כן האמינו השניות
ולא הראשונות, ועל כן אמר בשניות "אין להשיב"
— כי בכוא השניות חשבו מיד שהראשונות מזויפות.

ושיהיו בעזרם⁴⁰. אשר מהודו ועד כוש — כלומר: ר"מ חלאיו
בכל מלכות אחשורוש, כי כן שלח המן בכל מלכותו⁴¹.
מדינה ומדינה ככתבה — כתיבה הרגילה להם לכתוב.
אולי יש מדינות שכתבתם משונה אף על פי שלשונם
אחד⁴². ועם ועם כלשונו — שהוא מבין, כדי שיהיה
הדבר גלוי ומפורסם לכל העמים. ואל היהודים ככתבם
וכלשונם — שבכלל האומה הכתב והלשון אחד⁴³,
כי⁴⁴ בגויים לא יתחשב⁴⁵.

(י) ויכתוב בשם המלך אחשורוש — הכותב, והוא

40 כלומר: מה שהוא שלח אל שרי המדינות הממונים על כל מדינה ומדינה הוא כדי שיחזקו את היהודים ויעזרו להם. 41 והאגרות השניות צריכות להגיע לכל מקום שהראשונות הגיעו. 42 ראה רש"י כאן ופירוש "חכמי צרפת" לעיל א כב. 43 כלומר: לגבי היהודים אין חילוק בין מדינה למדינה, כי לכל היהודים בכל מקום שהם לשון אחת ושפה אחת. 44 ראב"ע נוסח ב, עיי"ש הע' 719. 45 במדבר כג ט.

אֲשֶׁר נָתַן הַמֶּלֶךְ לַיהוּדִים | אֲשֶׁר בְּכָל-עִיר-וָעִיר לְהַקְהֵל וּלְעֲמֹד עַל-נַפְשָׁם לְהַשְׁמִיד וּלְהַרְג' וּלְאַבֹּד

ורצים ששלח מרדכי נאמר בהם, כדי לקדם שלוחים חכמי הראשונים²⁴⁶. ר' יוסף.

(יא) ולעמוד על נפשם — לנקום נקמתם על נפשם, להכרית שונאיהם ורודפיהם.

246 להגיע לפניהם. ראה רלב"ג. וראה רש"י להלן פסוק יד.

אוצר החכמה

גדול¹¹⁰. ופתרון המקרא: בהמות גדולות, מורכבות משני רי"ד מינים, מחמור ומסוסיא. והוא מה שאומר: בני הרמכים א בשם ר' יוסף קמחי. השוה לעיל ג יב. וראה שו"ת הריב"ש סי' שצ שהביא פירוש זה. 110 ו"תין" — שניים.

שהם רגילים להריץ הסוסים — הם רוכבי הפרדים ראב"ע נוסח ב

(יא) בכל עיר ועיר — שם כלל למדינות ולכפרים⁷³⁰. להשמיד ולהרוג ולאבד — כלל ופרט⁷³¹. חיל —

מהירים יותר מסוסים. 730 כלומר: "עיר" היא שם כללי של מקום יישוב, ו"מדינה" ו"כפר" הם שמות פרטיים של סוגי מקום יישוב. בזה מיישב הראב"ע מה שבפסוק שלפינו נאמר באופן כללי: "בכל עיר ועיר", ולא הוזכרו המדינות. וראה ר"מ חלאיו. 731 ראה לעיל ג יג.

בלשון ארמי: "אחש תרין"⁵⁶, והיו"ד והמ"ם — סימן ר"מ חלאיו הרבים, ופירוש המלה: בהמות גדולות ונכבדות משני מינין — מסוס ומחמור. והוא מה שאמר: בני הרמכים — בני הסוסיות⁵⁷, כי הסוסיה בלשון ערבי: "רמכה"; וראב"ע ז"ל אמר⁵⁸, כי "כל פרד שאביו חמור ואמו סוסיא, טוב הוא מאשר אביו סוס ואמו אתון, וכבר הזכיר בעל חכמת התולדות טעם זה"; ואני אומר, כי לפי מה שאמרו רבותינו ז"ל: "רוב בנים דומין לאחי האם"⁵⁹, ו"אין חוששין לזרע האב"⁶⁰ — הנה תולדתו מפורש⁶¹, שהוא מתייחס אל משפחת הסוס — שהוא יותר חשוב, וכל שכן בהיות תולדתו⁶² חמה ותולדת החמור קרה.

(יא) אשר נתן המלך ליהודים — פירוש: אשר נתן המלך רשות ליהודים. אשר בכל עיר ועיר — יש

וחקוקי כפות הרגלים — כי ריצתם היא ע"י הסוסים, ולא ע"י גופם. 54 ראב"ע נוסח ב. 55 בספר "הגליו". ראה לעיל פ"ג הע' 82. 56 "אחש" = גדול; "תרין" = שניים. 57 כלומר: "אחשתרנים" הם בהמות הבאות או מסוס ומאתון או מחמור וסוסה, ומפרש הכתוב שכאן הכוונה לבאים מחמור וסוסה, וזהו: "בני הרמכים". 58 ראב"ע נוסח ב. 59 ב"ב קי א. 60 חולין עט א. 61 כלומר: מן התורה אנו יכולים לדעת שפרד שאמו סוסיא הוא עדיף, שהרי הוא מתייחס אל משפחת הסוס כמו שלמדנו התורה שהכל הולך אחרי האם, וידוע הוא שהסוס חשוב מהחמור. 62 טבעו (של הסוס).

ראב"ע הם הסוסיות⁴⁹², וכן בלשון ישמעאל⁴⁹³ שרוב מתכונתה נוסח א כדרך לשון הקודש. ובני הסוסיות חזקים מבני האתונות⁴⁹⁴.

אוצר החכמה

492 גם זה ברס"ג. 493 "סוסיא" היא ה'דמכא' בלשון ערבי — "ספר הגליו" שם. 494 ראה נוסח ב.

רלב"ג אלו הספרים ביד הרוכבים בפרדים²³¹ בני הסוסיות²³², כי הם חזקים ומתמידים מאוד ההליכה בזולת עייפות. 231 כרס"ג וראב"ע כאן. 232 היינו: שאביו חמור ואמו סוסיא, שהוא חזק יותר מאשר אביו סוס ואמו אתון. ראה הנ"ל.

ראב"ע הוא מאשר אביו סוס ואמו אתון⁷²⁴, וכבר הזכיר בעל נוסח ב חכמת התולדות⁷²⁵, טעם זה⁷²⁶. וידענו כי ה"רמכים" הם הסוסיות מלשון קדר⁷²⁷, כי לשון הקודש עימה מתערכת. ואם כן, הטעם⁷²⁸ "הרצים בסוסים" — הם,

724 וע"כ כתב: "בני הרמכים". 725 חכמת הטבע. הראב"ע בדניאל א ב בפי הארוך (המודפס במק"ג) מביא "בעלי התולדות". 726 = הטעם לזה, וראה ר"מ חלאיו. 727 מלשון ישמעאל. ראה הע' 493 בנוסח א. 728 "הטעם" — י"ג: "מה הטעם". 729 אותם אלה שרגילים להריץ בסוסים — כאן רצו בפרדים שהם

ר"מ חלאיו הסופר של בית המלך⁴⁶, כי כבר כתוב: "וייקראו סופרי המלך" (לעיל פסוק ט)⁴⁷, ומקרא קצר הוא⁴⁸; או: מרדכי הוא הכותב — ליהודים, ושאר הסופרים — לשאר העמים⁴⁹. ויחתום בטבעת המלך — מרדכי הוא החותם⁵⁰, כי כבר נתן לו המלך את טבעתו אשר העביר מהמן. וישלח — מרדכי ספרים ביד הרצים — אמרו רבותינו ז"ל⁵¹ בענין אדוניה בן חגית: "וחמישים איש רצים לפניו" (מ"א א ה) — אלו נטולי טחול וחקוקי כפות הרגליים⁵², אולי כן היו אותם הרצים ששלח המן⁵³, אבל אלה הרצים הכתובים בזה הפסוק — הנה פירש בהם: בסוסים — כי היו רצים על ידי הסוסים⁵⁴. רוכבי הרכש — מרכוש⁵⁵ המלך הנבחר; או ייתכן: שכן שמם בלשון כשדים, והם: האחשתרנים — ויאמר רבי יוסף קמחי ז"ל⁵⁶, כי המלה מורכבת

46 ר"ל: ולא מרדכי, אף שהוא היה החותם (ראה בסמוך). ואין לתמוה על לשון יחיד, אף שהרבה כתבו כמבואר בפסוק הקודם, כי הכוונה כאן: כל אחד מהכותבים. 47 ר"ל: ולכן אי אפשר לפרש שהכוונה למרדכי. 48 שלא נאמר מי כתב. 49 כלומר: אפשר לפרש ש"ריכתוב" האמור בפסוק שלפינו כן מוסב על מרדכי, ומה שכתוב בפסוק הקודם שסופרי המלך כתבו, הוא לשאר העמים. 50 גם לפי הפירוש הראשון שהכותב הוא סופר בית המלך. 51 ע"ז מד א. 52 לעיל ג יג שלא נזכר שהשתמשו בסוסים. וראה פירוש "חכמי צרפת" כאן. 53 ואם כן אינם צריכים להיות נטולי טחול

אֶת־כָּל־חַיִּל עִם וּמְדִינָה הַצָּרִים אֹתָם טַף וְנָשִׁים וְשָׁלָלָם
 לְבוֹז: י בַּיּוֹם אֶחָד בְּכָל־מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ אַחֲשֹׁרוּשׁ
 בְּשָׁלוּשָׁה עֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ שְׁנַיִם־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֹדֶר:
 י פֶּתַשְׁגָּן הַכֹּתֵב לְהֵנִיחַ דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גְלוֹי

רס"ג (יג) פתשגן הכתב — ויעתק⁷⁵ את הכתב ויתן העתקו

המקוים⁷⁶ בכל מדינה ומדינה. עתידים — מוכנים ומזומנים.

75 הושה לעיל ג יד. 76 המאור.

(יג) [פתשגן — איגרת מפורש.¹⁹⁰

187 כלומר: כמו שנכתב באגרות הראשונות כשהציווי היה נגד היהודים — לעיל ג יג. 188 להלן ט י. 189 ראה להלן שם טעם אחר. 190 נוסף בנד. וראה לעיל ג יד.

ראב"ע גודדי⁷³². הצרים אותם — שצורר⁷³³ אותם קודם הזמן נוסח ב הוה⁷³⁴.

(יב) ביום אחד — כדרך שכתב המן⁷³⁵ בתחילה⁷³⁶ — שהפך עצת המלך⁷³⁷.

(יג) פתשגן — גם זה לשון ארמית, והטעם: נוסחא⁷³⁸. טעם זה: כי לא כתבו הסופרים ספרים קכ"ז כמספר המדינות, רק כתבו אל הגדולות, ויוקח מכתב המלך — פתשגן — לשאר המדינות. גלוי לכל העמים — שלא יוכל עם למנוע את ישראל מהרוג באויביהם.

732 גודד = צבא. 733 "הצרים" — מלשון צרה ומשורש "צור", ולא מלשון מצור ומשורש "צור". 734 כי באותו יום שלטו היהודים המה בשונאיהם. ראה ר"מ חלאיו. 735 "המן" — י"ג: "המלך". 736 לעיל ג יג: "ביום אחד בשלושה" וגו'. 737 ראה מה שפירש בפסוקים ז-ח. 738 העתק.

(יב) ביום אחד — ינקמו נקמתם בכל המדינות, והוא חכמי צרפת שלושה עשר באדר.

— בני הסוסיות, שכן בלשון ערבי קורין לסוסיא: רי"ד "רמכא"¹¹¹.

(יג) פתשגן הכתב — נכתב — להינתן וגו'.

111 ראה רש"י וראב"ע.

(יג) והנה העתקת הספרים האלו היתה ב-כל מדינה רלב"ג ומדינה, בדרך שיהיה גלוי עניינם לכל העמים⁷³³, כדי 233 ע"י דברי הרלב"ג לעיל ג יד.

מאויביהם. בכל מדינות המלך אחשורוש — כדרך⁷³¹ ר"מ חלאיו שכתב המן⁷³², כי לא היה נכון שיינצלו קצתם ושייהרגו קצתם. בשלושה עשר לחודש שנים עשר הוא חודש אדר — כי באותו יום היו נועדים למחשבת המן⁷³³, ולא ייתכן להם ליהודים להקדים זמן נקמתם מאויביהם, כי עוד היו ספרי המן קיימים⁷³⁴, וכמו שאמר אחשורוש על הספרים ההם: "אין להשיב" (לעיל פסוק ח), ודי להם ליהודים שבאותו יום עצמו יינקמו משונאיהם, ומתבטל מחשבת המן.

(יג) פתשגן — זאת המלה לשון ארמי⁷³⁵, והוא: טופס⁷³⁶ נעתק מספר אחר⁷³⁷. וזה — היה טופס מכתב המלך לשלוח בכל מדינה ומדינה — כי⁷³⁸ סופרי המלך לא

שעשה המן, ולפי זה, אין צורך לפרש "הצרים": בדבריהם. 70 לעיל ג יג. "וכענין שגור המן — גור מרדכי כנגדו" — ראה להלן בפירוש לפסוק יד. 71 ראב"ע נוסח ב. 72 לעיל ג יג. 73 ככתוב לעיל ג יג. 74 וכשיגיע היום הרשום, בספרים האלו, יקומו אויבי היהודים ויהרגו בהם. 75 ראב"ע נוסח ב. 76 ראה לעיל פ"ג ח' 97, 77 העתק. 78 ראב"ע נוסח ב.

מ חלאיו מפרשים⁷³⁹, כי "עיר" — כלל למדינות ולכפרים, ולא כן פירשתי אני למעלה⁷⁴⁰. להיקהל — שיעשו עצמם קהילה, כדי שיוכלו להילחם עם שכנגדם. ולעמוד על נפשם — שיעמדו להציל נפשם. להשמיד — שם כלל; ולחרוג — פרט; ולאבד — זכרם⁷⁴¹, של כל חיל עם ומדינה — ואין להם הצלה בעניין אחר, כמו שכתבתי למעלה⁷⁴². הצרים אותם — בדבריהם⁷⁴³, קודם זה⁷⁴⁴ — לאמר: מוכנים אתם להריגה במחשבת המן; או: הצרים אותם — ליום הנועד לגורלו של המן⁷⁴⁵. טף ונשים ושללם לבז — וכענין זה שלח המן בספריו⁷⁴⁶.

(יב) ביום אחד — יהיו היהודים מוכנים להינקם

63 ראב"ע נוסח ב. 64 לעיל א א. 65 דבריו בביאור "להשמיד להרוג ולאבד" — מראב"ע נוסח ב לעיל ג יג, וראה גם בראב"ע נוסח ב כאן. 66 לעיל פסוק ח. 67 מכיוון שמדובר על הצרים אותם בימים הקודמים, צריך לפרש שהכוונה: בדבריהם, כי בגופם לא עשו דבר עד אותו יום שנלחמו. 68 קודם זה הזמן. ראב"ע נוסח ב. 69 היינו: אלו שהיו אמורים להרוג ביהודים בהתאם לגורל

לְכָל-הָעַמִּים וְלַהֲיוֹת הַיְּהוּדִים (קרי: הַיְּהוּדִים) עֲתוּדִים (קרי: עֲתִידִים) לַיּוֹם הַזֶּה לְהִנָּקֵם מֵאֹיְבֵיהֶם: יד הָרָצִים רֶכְבִּי הָרֶכֶשׁ הָאֲחֻשְׁתָּרָנִים יֵצְאוּ מִבְּהֵלִים וּדְחוּפִים בְּדָבָר הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת נִתְּנָה בְּשׁוֹשֶׁן הַבִּירָה: טו וּמֵרֶדְכִי יֵצֵא |

רס"ג (יד) רוכבי הרכש האחשתרנים — רוכבי הסוסים והפרדים.⁷⁷

77 כנ"ל בפסוק י.

191 השווה לעיל ב ט. 192 להגיע לפנייהם. השווה ש"א כ לו: "והוא ירה תחצי להעבירו".

(יד) ודחופים — נחוצים. והדת ניתנה — גזירה חכמי אשר נגזרה על עמים, אשר²⁴⁷ גזרו על ישראל כך הפך עליהם לרעה, מידה במידה. ר' שמואל. (טו) ומרדכי יצא מלפני המלך וגו' — פתרונו²⁴⁸:

247 נראה שצ"ל: "כאשר", וכונתו שאותו לשון שנאמר כשגזרו על ישראל ("והדת ניתנה בשושן הבירה" — לעיל ג טו) נאמר עכשו כשגזרו על העמים. 248 "פתרונו ... רשות" — בפירוש המיוחס לר"י קרא (הנ"ל בע' 20) חסר, ותחת זה יש שם לעיל בפסוק י: "ישלח ספרים — לבטל גזירת המן כמו שנתן לו המלך רשות".

ללמד²³⁶: "כל המצטער עם הציבור זוכה ורואה בנחמת ר"א ציבור"²³⁷. כהן צדק

ראב"ע (יד) מבוהלים — שלא ברצונם. וכל זה⁷³⁹ עשה מרדכי נוסח ב בעבור להסיר אכל ישראל. וטעם שניתנה הדת בשושן הבירה — (א"כ) [אם] בארמון המלך⁷⁴⁰ ניתנה הדת — אין יכולת באדם לערער.

739 היינו: להוציא הרצים בבהלה, אף שהיה עוד הרבה זמן עד עת הגזירה. ראה ר"מ חלאיו. 740 כנ"ל א ב ש"שושן הבירה" הוא ארמון המלך.

רלב"ג שיהיו היהודים עתידים ליום הזה להינקם מאויביהם. ולזה השתדלו שיידעו היהודים זה קודם הזמן ההוא, באופן שיכינו עצמם לזאת המלאכה.

ר"א (טו) ומרדכי יצא וגו' — ב' "ומרדכי" במסורת, כהן צדק בן, והשני: "ומרדכי ידע" וגו' (לעיל ד א) —

236 וכ"כ הרוקח. 237 תענית יא א.

הזמן חזק עליהם למהר לשולחם, כדי שיוכלו להגיע ר"מ חלאיו בכל מלכותו — כי רבה היא⁸⁵; או מרדכי עשה כן — להסיר היגון והאבל מהיהודים⁸⁶. והדת ניתנה — גזר דין של חוק זה בכרח⁸⁷. בשושן הבירה — בארמון המלך⁸⁸, כדי שלא יוכל שום אדם לערער על הדבר, וגם כן ניתנה בדבר המן⁸⁹. וכעניין שגזר המן — גזר מרדכי כנגדו, מידה כנגד מידה לבטל מחשבתו. (טו) ומרדכי יצא מלפני המלך — אחר שכתבו הספרים ושלחו הרצים וניתנה הדת בשושן הבירה. בלבוש מלכות — שנתן לו המלך מבית המלכות ועתה עלה מרדכי לגדולה, ונעשה משנה למלך, כמו

כדי שכל היהודים שבכל מדינות המלך יידעו בהקדם שבוטלה הגזירה. 87 ראה לעיל פ"ג הע' 105. 88 כנ"ל א ב ש"שושן הבירה" הוא ארמון המלך. 89 גם הגזירה של המן ניתנה בשושן הבירה — לעיל ג טו.

ר"מ חלאיו כתבו רק למדינות הגדולות, ומהם נעתקו לשאר המדינות והערים והכפרים. להינתן דת — כרח"ק⁷⁹ זה החוק. וכן היה כתוב בכל הספרים שהם פתשגן הכתב: שיכריזו בכל מדינה ומדינה, כדי שיהיה גלוי לכל העמים — שהיהודים יהיו מוכנים ומזומנים⁸⁰ לזה היום — הוא שלושה עשר באדר⁸¹, להינקם מאויביהם — ומפני הכרח הזה וצוואת המלך — נפל פחדם על כל העמים⁸², וכל שכן כששמעו וראו במפלת המן, שהיה ראש המעשה.

(יד) הרצים — הנזכרים למעלה⁸³. יצאו מבוהלים ודחופים — שלא ברצונם⁸⁴, רק בדבר המלך, שהיה

79 ראה לעיל פ"ג הע' 105. 80 זהו: "עתידים". השווה לעיל ג יד. 81 הנזכר בפסוק הקודם, וזהו: "ליום הזה". 82 ככתוב להלן פסוק יז. 83 לעיל פסוק י. ולכן כתוב "הרצים" בה"א הידיעה. 84 ראב"ע נוסח ב. 85 לעיל א כ. 86 ר"ל:

מִלְפָנֵי הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת תְּכֵלֶת וְחוּר וְעֹטֶרֶת זָהָב גְּדוּלָּה וְתַכְרִיד בּוּץ וְאַרְגָּמָן וְהָעִיר שׁוֹשֵׁן צֹהֵלָה וְשִׁמְחָה:

רס"ג (טו) וחור — כחול בהיר⁷⁸. ותכריך בּוּץ וַאֲרָגְמָן — אבנט עשוי מבּוּץ וַאֲרָגְמָן.
78 ואינו כ"חור" דלעיל א ו.

ראב"ע (טו-טז) ותכריך — זאת הלשון ידועה בדברי קדמונינו נוסח א ז⁴⁹⁵, והטעם: כאדרת שיעולף⁴⁹⁶ בה. בּוּץ — הוא הבד, הוא מין ממיני פשתים במצרים⁴⁹⁷, והוא דק ויקר. והעיר שושן — ששם היהודים⁴⁹⁸. "ליהודים היתה אורה" — פירוש "צֹהֵלָה"⁴⁹⁹. וטעם "אורה"⁵⁰⁰, כאדם שהוא יושב בחושך ויצא לאור העולם, שהוא היפך בלא אמצעי⁵⁰¹ — כן היה דבר ישראל⁵⁰².

495 כמו בכלאים פ"ט מ"ד: "תכריכי המת". ואין לשורש זה ריע בתנ"ך. 496 שיכוסה. ראה בראשית לח יד ורש"י וראב"ע שם. בנז: "שיעוטף". 497 ראה לעיל הע' 59. 498 השה לעיל ג טו ובהע' 288. 499 נראה כוונתו שהמלים "ליהודים היתה אורה" בפסוק טו הם פירוש ל"צֹהֵלָה" הנזכר בפסוק שלפניו. כלומר: "צֹהֵלָה" הנזכר כאן הוא במשמעות של אור, וכפירוש ר"י אבן ג'נאח ב"ספר השרשים" שורש "צֹהֵלָה". וראה נוסח ב כאן. בנז' יש כאן נוסח שונה: "צֹהֵלָה וְשִׁמְחָה פִּירוּשׁ צֹהֵלָה כְּטַעַם אֹרֶה". 500 שהרי לא היה חושך. 501 שלא עבר קודם למקום שיש בו אור חלש. 502 שיצאו מצרה גדולה לרווחה גמורה.

ראב"ע (טו) תכלת — אמרו המעתיקים⁷⁴¹, שהוא עין⁷⁴² נוסח ב חילזון⁷⁴³. גם הם אמרו⁷⁴⁴, כי פתיל תכלת אינו מעכב⁷⁴⁵. וייתכן שזה העין, קרוב אל עין השמים⁷⁴⁶. וחור — לבן⁷⁴⁷. ותכריך — עיטוף, וזאת הלשון ידועה בלשון קדמונינו ז⁷⁴⁸. בּוּץ — הוא הבד הנמצא במצרים, והוא מין דק ממיני הפשתים⁷⁴⁹. והעיר שושן — ששם היהודים⁷⁵⁰. צֹהֵלָה — להרים קול⁷⁵¹, כצֹהֵלָה הסוסים. וְשִׁמְחָה — בלב.

741 מעתיקים = חז"ל, מעתיקי הדת. 742 = גזון, ראה במדבר יא ז: "ועינו כעין הכדולח". 743 ר"ל: גזון היוצא מדם החילזון. ראה מנחות מד א. 744 שם לח א, וצ"ב מה ענינו לכאן. ואולי כתב כן כדי שלא יטעו מדבריו שאם אין עין חילזון אין ללבוש ציצית כלל. או אולי היו הקראים אומרים שחז"ל בדו מליכס להצריך חילזון כדי להרוויח ממון, לכן הוסיף שהם עצמם אמרו שהתכלת אינה מעכבת, ואם היתה כוונתם להרוויח ממון, לא היו אומרים כן. 745 בציצית. 746 כ"כ הראב"ע בפירוש הקצר לשמות כה ד, ובמדבר טו לח. ועיין מנחות מג ב. 747 ראה לעיל א ו. 748 ראה הע' 495 בנוסח א. 749 ראה לעיל א ו. 750 השה נוסח א. 751 כ"רי אבן ג'נאח ב"ספר השרשים" שורש "צֹהֵלָה" בסוף דבריו. וראה נוסח א.

(טו) ותכריך בּוּץ — מעטה בּוּץ¹⁹³. [טלית העשוי רש"י להתעטף¹⁹⁴].
193 ראה רלב"ג. 194 זהו לשון "תכריך". השה ראב"ע.

ומדרכי יצא מאת המלך לשלוח ספרים לבטל גזירת חכמי המן, כמו שנתן לו רשות. כל-עומת שאמר למעלה: "ומדרכי ידע את כל אשר נעשה וגו' וילבש שק ואפר" וגו' (לעיל ד א), באותו הלשון הוא אומר עכשיו: "ומדרכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות"²⁴⁹. וכן כל העניין, בלשון שנכתב פורענותם של יהודים — בו בלשון²⁵⁰ נתן הסופר דעתו לכתוב שמחתם כשבאה להם²⁵¹. כל-עומת שאמר למעלה: "והעיר שושן נבוכה" (לעיל ג טו), הוא חוזר ואומר: "והעיר שושן צֹהֵלָה וְשִׁמְחָה; כל-עומת שאמר למעלה: "אבל גדול ליהודים"

249 ראה שיר השירים רבה ספ"ו. 250 להודיע את ה"ונהפוך הוא" (ט א) ולהדגיש אותו. 251 בפירוש המיוחס לר"י קרא (הנ"ל בהע' 20): "בשעה שבאה להם רווחה".

(טו) ותכריך בּוּץ וַאֲרָגְמָן — אחרוב שזה התכריך רלב"ג היה על ראשו²³. והיה משש ובגד אדום²³³. והעיר

234 כי "תכריך" הוא הדבר המקושר (ב"מ כ א) ואינו נופל על כסות הגוף. וראה "מנות הלוי". 235 ראה לעיל א ו. "ובגד רקום" — א.

אשר תחבט

שכתוב בסוף המגילה⁹⁰, על ידי: "כי הגידה אסתר מה הוא לה" (לעיל פסוק א). תכלת — הוא⁹¹ הצבע שאמרו רבותינו ז⁹² שהוא מדם חילזון ודומה לים. וחור — לבן⁹³. ועטרת זהב גדולה — על ראשו, לאות כי גידלו המלך על כל השרים, וזהו: "משנה למלך" (להלן י ג), שאין גדול ממנו — רק המלך לבדו. ותכריך — עיטוף⁹⁴. בּוּץ — פשתן הדק החשוב הנמצא במצרים⁹⁴, כמו שכתוב: "עובדי פשתים" (ישעיה יט ט) וַאֲרָגְמָן — הנה הוא מפורש בראש המגילה⁹⁵. והעיר שושן — אשר שם היהודים⁹⁶. צֹהֵלָה — בהרמת קול, כצֹהֵלָה הסוסים⁹⁷. וְשִׁמְחָה — בלב⁹⁸.

90 להלן י ג. 91 ראב"ע נוסח ב. 92 ראה מנחות מד א. 93 ראב"ע נוסח ב. והשה לעיל א ו. 94 ראב"ע נוסח ב. 95 ראה לעיל א ו. 96 ראב"ע. 97 ר"י אבן ג'נאח ב"ספר השרשים" שורש "צֹהֵלָה" וראב"ע נוסח ב, וראה נוסח א. 98 ראב"ע נוסח ב.

טז לַיהוּדִים הִיטָה אֹרֶה וְשִׂמְחָה וְשִׁשְׁן וִיקָר: יז וּבְכָל-
מְדִינָה וּמְדִינָה וּבְכָל-עִיר וָעִיר מָקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר-הַמֶּלֶךְ
וְדָתוֹ מִגִּיעַ שִׂמְחָה וְשִׁשְׁן לַיהוּדִים מִשָּׁתָה וַיּוֹם טוֹב וְרַבִּים
מֵעַמִּי הָאָרֶץ מִתִּיהָדִים כִּי-נָפַל פֶּחַד-הַיהוּדִים עָלֵיהֶם:

רס"ג (יז) יום טוב — יום שיהיו בו בטובה.⁷⁹

79 כמו: "כי על יום טוב באנו" (ש"א כה ח), ואינו חב. ולא כדברי חז"ל (מגילה ה ב) שבתחילה עשאוהו יום טוב, אלא שלא קיבלוהו לדורות.

ראב"ע (יז) מניע⁵⁰³ — מבניין נוסף⁵⁰⁴, רק הוא פועל עומד⁵⁰⁵, נוסח א וכן: "הגעת למלכות" (לעיל ד יד). מתייהדים — מלה

503 תמוה למה לא פירש הראב"ע חיבה זו כבר לעיל ד ג. 504 הפעיל בהווה, מן: "נגע". 505 שדרך כלל כל פועל בבניין הפעיל — הוא פועל יוצא. "אע"פ כי לדקות העין כל הפעיל הוא

הפעיל

ראב"ע (טז) ליהודים היתה אורה — כאדם שהיה בחושך נוסח ב ונפקחו עיניו⁷⁵². וְשִׂמְחָה — בלב. וששון — בפה, לנגן. ויקר — לעיני העמים⁷⁵³.

(יז) דבר המלך⁷⁵⁴ — בלא כתב; ורתו — הכתב⁷⁵⁴. ויום טוב — לאכול מעדנים⁷⁵⁵. מתייהדים — שבים לתורת יהודה, או: מתייחסים אל יהודה⁷⁵⁶, אולי יינצלו בתוך שנים עשר⁷⁵⁷.

752 ראה נוסח א. 753 "יקר" — היינו: כבוד. ראה לעיל ו ג. 754 השווה לעיל ד ג. 755 לכאורה דבריו שלא כחז"ל במגילה ה ב שפירשו "יום טוב" דלהלן ט יט על איסור מלאכה. 756 ראה נוסח א ור"מ חלאיו. 757 שמחמת פחדם התייהרו לפני שיגיע הזמן שקבע המלך, שהוא החודש השנים עשר.

רלב"ג שושן צהלה ושמחה — ר"ל: היהודים אשר בשושן⁷⁵⁶. או שב זה לכל אנשי העיר⁷⁵⁷, והוא היותר נכון.

(טז) ואחר זה ביאר כי ליהודים אשר שם היתה אורה ושמחה וששון ויקר — והנה [עניין] ה"אורה" הוא רוב השמחה והרווחה שהיתה להם, כי בעת הצרות ידמה לאדם כאילו הוא בחושך. והיה להם "יקר" וכבוד — שהיו מכבדים אותם העמים אשר שם⁷⁵⁸, מפני גדולת מרדכי בבית המלך.

(יז) וזכר כי בכל העיירות גם כן שהיה דבר המלך

236 ראב"ע. וראה לעיל ג טו. 237 "ואולי כי בני פרס ומדי עצמם הודים בשושן שמחו במשפט האמת, כי באגרות הראשונות נבוכו מן החמס הגדול, כי טבע בני האדם לשמח במשפט האמת גם אם יגיע להם ממנו הזיק מה" — "מנות הלוי". 238 ראב"ע נוסח ב.

רש"י (יז) [מתייהדים — מתגיירים¹⁹⁵].¹⁸⁴

195 כן משמע ממחלוקת התנאים ביבמות כד ב אם יש תוקף לגירוסם. וראה ראב"ע ורלב"ג.

(ד ג), הוא חזר ואומר: ליהודים היתה אורה; חכמי כל-עומת שאמר למעלה: "שק ואפר יוצע לרבים" (ד צרפת ג), עכשיו הוא אומר: ורבים מעמי הארץ מתייהדים²⁵².

252 הכוונה כאן למלה "רבים".

(טו) והעיר שושן צהלה ושמחה — היהודים אשר רי"ד היו בעיר שושן¹¹² היו צוהלים ושמחים. ולא כל העיר, שהרי בגויים היתה ההריגה.

112 כנ"ל ג טו. וראה רלב"ג שם.

(טז) היתה אורה — אותיות: "היא התורה"²³⁸. ר"א כלומר: רשות ניתן להם לעסוק בתורה²³⁹. וששון — כהן צדק "וששן" חסר וי"ו כתיב, לפי²⁴⁰ שאין שמחה שלימה בעולם הזה בזמן שבית המקדש חרב.

238 וכ"כ הרוקח. 239 ראה מגילה טז ב וכרש"י ד"ה "אורה זו תורה". 240 מדרש חסרות ויתרות, "בתי מדרשות" ח"ב עמ' שלא. וראה רוקח.

ורבותינו ז"ל אמרו⁹⁹: "ולבנימין נתן שלוש מאות כסף וחמש חליפות שמלות" (בראשית מה כב) — אמר רבי בנימין בר יפת אמר רבי אלעזר¹⁰⁰: רמו רמו לו, שעתיד לצאת ממנו בן שהוא יוצא בחמישה לבושי מלכות, ומנו — מרדכי, דבתיב: 'ומרדכי יצא מלפני המלך'.

(טז) ליהודים היתה אורה ושמחה — כאדם¹⁰¹ שהוא נתון בחושך ויצא לאור. וזה הכינוי¹⁰² הוא בכל ספרי הנביאים, כשיבוא מפלה לשום אומה — יספר הכתוב

99 מגילה טז א-ב, ולפנינו בשינויים. 100 "אמר רבי אלעזר" — כנוסחת ש"ס כ"מ ועוד בדק"ס אות ס. לפנינו ליתא. 101 כעין זה בראב"ע נוסח ב. 102 ר"ל: הכינוי "אור" ו"חושך" במשמעות הצלחה והפכה.

אם⁵¹⁸ נוסף — איננו תימה, כי אותיות אהו"י נמצאו ראב"ע נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף, נוסח א וגם ייעדרו⁵¹⁹, ואין כן מ"ם⁵²⁰ "מדיח ומליח"⁵²¹. ותשובה על מילת "תורמין"⁵²²: מה שאמרו רבותינו ז"ל⁵²³: "לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד". וייתכן היות "מתייהדים" שיתייחסו על שבט יהודה⁵²⁴, והנה יהיה בדקדוק יפה⁵²⁵.

ואילו המלה: "מליח" — היא הצורה המתאימה לשורש "לוח" ובבנין הפעיל, ותי' ר"י אבן ג'נאח שהשמיטו המ"ם לומר: "מליח" — להשוותו ללשון "מדיח". 515 שהשורש: "בוא", והצורה: "מובאך" מתאימה לשורש: "יבא", כמו "מוצאך" — הסמוך לו. 516 כך מתקן "עזרה להבין", ואולי הנכון הוא: "חבריהם" — וכוונתו גם ל"מדיח". והכוונה: בא "מובאך" ולא "מבואך" כדי שיהיה דומה ל"מוצאך" הסמוך לו, וכן בא "מליח" שיהיה דומה ל"מדיח". תירוצ זה נמצא כבר בספר "אותיות הנוח" לר"י תיוב' שורש "בוא". 517 כל דבריו אלו נמצאים בתמצית בספר "צחות" (ל ב). והובאו דבריו בתרומות א א ד"ה "לא יתורמו", ועיי' בפירוש הרמב"ם. 518 = אפילו. 519 ראה דוגמאות רבות בפירוש הארוך לשמות ג טו. 520 המ"ם החסרה ב"מליח", שהיה צ"ל: "ממליח". 521 כלומר: אין דרך במקרא להחסיר מ"ם כלל. 522 וכן על מלת "מליח" — כן מפורש בספר "צחות" (ל ב). 523 ע"ז נח ב, חולין קלו ב, ושם: "לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמה", ולשון הראב"ע בספר "צחות" שם כלשנו כאן. 524 ראה ר"מ חלאיו. 525 "והנכון בעיני, שפירושו: שהיו מתייחסים אל יהודה, לא: ששבו לתורת יהודה" — לשון הראב"ע בספר "צחות" (כד ב), וכעין זה בספרו "שפה ברורה" יג ב: "שאין פירוש 'מתייהדים' כאשר חשב שטעמו: ששבו לתורת יהודה, רק טעמו: היו מתייחסים אל משפחת יהודה, ואומרים כי אנחנו מבני יהודה". ור"ל ש"מתייהדים" אינו פועל = נהיו יהודים (כדברי חז"ל כיבמות כד ב, ראה רש"י כאן), אלא תיאור יחס = מתייחסים לשבט יהודה.

ראב"ע זרה⁵⁰⁶. ויאמר רבי יונה המדקדק⁵⁰⁷, כי מוזת המלה נוסח א נלמוד כי מלת "תורמין"⁵⁰⁸ — נכונה⁵⁰⁹, כי יו"ד "יהודה" איננה עיקר⁵¹⁰, והנה שב⁵¹¹ במילת "מתייהדים" — שורש⁵¹²; גם הוסיף ואמר⁵¹³: "מדיח ומליח"⁵¹⁴ הינו כמו: "את מוצאך ואת מובאך" (ש"ב ג כה), כי היה ראוי להיותו: "מבואך"⁵¹⁵, רק בא על דרך (תכירו) [תכירו]⁵¹⁶; ולא אמר כלום⁵¹⁷, כי ו"ו "מבואך" פועל יוצא — "ספר השרשים" לרד"ק שורש "נגע". וכן דקדק הראב"ע בנוסח ב לעיל ב יב. 506 מלה זו זרה בדקדוק, כמו שמפרש בהמשך, שהרי שורש המלה "יהודה" הוא: "ידה", וא"כ בבנין התפעל צ"ל: "מתוידים", ואילו המלה: "מתייהדים" היא הצורה המתאימה לשורש: "יהד", כמו: "מתעצצים" — מן "יעץ". והנה ספר "צחות" (כד ב). 507 ר' יונה אבן ג'נאח בהקדמתו ל"ספר הרקמה" (עמ' יט כד), ושם הוא מאריך מאוד בעניין זה לבאר שכל לשון חז"ל הוא ע"פ כללי לשון המקרא, שלא כדעת הראב"ע כאן שחז"ל הוסיפו צורות דקדוק ללשונם. 508 אין תורמין מן היות על השמן — תרומות פ"א מ"ד. 509 אע"פ ששורש המלה "תורמה" — הוא: "רום", ואם כן, בבנין הקל בבינוני בלשון רבים היה צ"ל: "רומים" (או: "קרומים" — בבנין הפעיל), ואילו המלה "תורמים" — היא הצורה המתאימה לשורש "תרם", כמו: "שומרים" — מן: "שמר". אך מהמלה "מתייהדים" נלמד שדרך נכונה היא להשתמש באות לא שורשית כשורשית. 510 אף שהשורש הוא "ידה", יו"ד "יהודה" — איננה שורשית, אלא היא יו"ד העתיד, שכן השם נגזר מן "אודה את ה'" (בראשית כט לה). 511 = השתנה להיות. 512 היו"ד של מתייהדים משמשת כשורש בבנין "מתפעלים", כאילו השורש הוא "יהד" (ולא "ידה"), כמו: "מתייעצים" מן "יעץ". 513 ר' יונה אבן ג'נאח. 514 חולין קיב א (לפי נוסחת ש"ס כ"י וטיקן 122 ועוד): "במתניתא תנא מדיח ומליח ומדיח" (אמנם לפנינו הגירסא: "ומולח", ראה "ספר הרקמה" מהדורת יולנסקי עמ' כ הערה ח). ור"ל שגם המלה "מליח" קשה, שהשורש הוא: "מלח", ובפועל קל ביעוני צ"ל: "מולח", ובהפעיל: "ממליח".

שם ח' נקרא על"ך וידאו ממך' (דברים כח י), ותניא: ר"מ חלאי רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפילין שבראש — פירוש¹⁰⁶: כי גזרו עליהם שלא לקיים המצוות, כשנכתבו להיות הפקר¹⁰⁷, ועתה חזרה תורה ליושנה. (יז) ובכל מדינה ומדינה — שבכל מלכות אחשוורוש. מקום אשר דבר המלך — שנתן ליהודים להינקם מאויביהם. ודתו — החוק והכרז¹⁰⁸, או הכתב¹⁰⁹, והכל עניין אחד, כי מן הכתב יצא הכרוז והחוק. מגיע — בכל מקום שהיה מגיע. שמחה — בלב¹¹⁰; וששון — לנגן¹¹¹. משתה — לשמח הלב. ויום טוב — לאכול מעדנים¹¹²; או: שעשאו יום טוב¹¹³ מתחילה — כדברי רבותינו ז"ל¹¹⁴, ולא קיבלו עליהם. ורבים מעמי הארץ מתייהדים — מפני הפחד שבים לדת יהודה¹¹⁵; או¹¹⁶: מתייחסים לאמר: "יהודים אנחנו" — אולי יינצלו; ויש אומרים: מתייחסים לשבט יהודה; ואין צורך, כי כל ישראל נקראו: "יהודים", וכבר פירשתי טעמו¹¹⁶.

מלאכה. 113 מגילה ה ב. 114 ראב"ע נוסח ב. 115 בראב"ע שם: "או מתייחסים אל יהודה", ובנוסח א: "שיתייחסו על שבט יהודה". 116 לעיל ב ה.

מ חלאיו כאילו השמש והירח קדרו והכוכבים אספו נוגהם¹⁰³, שנאמר: "השמש ייהפך" וגו' (יואל ג ד), "חשך השמש בצאתו" וגו' (ישעיה יג י), "אור חשך באהלו וגורו עליו ידעך" (איוב יח ו), ורבים כאלה, ובהצלחת האומה — יספר היפך העניין: "והיה אור הלבנה כאור החמה" (ישעיה ל כו), "בהילו נרו עלי ראשי" (איוב כט ג), ורבים כיוצא בזה, וכן: ליהודים חיתה אורה — הצלחה, שיצאו מן הצער הגדול. ושמחה — בלב¹⁰⁴. וששון — בפה לנגן¹⁰⁴. ויקר — כבוד, לעיני העמים¹⁰⁴.

ומדרשו¹⁰⁵: "אמר רב יהודה: 'אורה' — זו תורה, וכן הוא אומר: 'כי נר מצות ותורת אור' (משלי ו כג); 'שמחה' — זה יום טוב, וכן הוא אומר: 'שמחה בתוך' (דברים טז יד); 'ששון' — זו מילה, וכן הוא אומר: 'שש אנכי על אמרתך' (תהלים קיט קסב); 'ויקר' — אלו תפילין, וכן הוא אומר: 'וראו כל עמי הארץ כי

103 ע"פ יואל ב י. 104 ראב"ע נוסח ב. 105 מגילה טז ב. 106 ראה רש"י שם. 107 כשישראל נכתבו להריגה בגזירת המן. 108 ראה לעיל פ"ג הע' 105. 109 ראב"ע נוסח ב. 110 כדבריו בפסוק הקודם. 111 ראב"ע נוסח ב. 112 באיסור

ט א ובשנים עשר חדש הוא חדש אדר בשלושה עשר יום בו אשר הגיע דבר המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו איבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם: ב נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אחשוורוש

אסתר א

ר"ד

ט (א) שיברו — חשבו¹¹³.

113 תרגום ראשון.

ודתו מגיע — היה ששן ושמחה ליהודים. והיו רלב"ג עושים משהו ויום טוב מרוב השמחה. ורבים מעמי הארץ מתייחדים — ר"ל: שהיו מראים עצמם שהם יהודים²³⁹. או ירצה בזה שהם מתגיירים ושבים לדת היהודים²⁴⁰.

ט (א-ה) ביום אשר שיברו אויבי היהודים לשלוט בהם — ר"ל: שכבר קיוו²⁴¹ אויבי היהודים לשלוט בהם ביום הזה, במה שנתן להם [רשות] להורגם²⁴² ולא נתן ליהודים רשות להינקם מהם. והנה שהיה העניין בהיפך²⁴³, ר"ל: שכבר ישלטו היהודים [המה] בשונאיהם. וזה²⁴⁴, כי ליהודים נתן רשות להיקהל²⁴⁵,

239 השוה פירוש הרוקח ופירוש הגר"א. 240 רש"י. וראה ראב"ע. 241 ראה ראב"ע. 242 ראה לעיל ח ג. 243 לעיל ח' 222. 244 אף שלכאורה לפי פירושו לעיל שם לשני הצדדים ניתנה אותה רשות, ואין נאמר כאן שהיהודים הם ששלטו בשונאיהם. 245 לעיל ח יא. והשוה לעיל ג יג-יד.

(ב) נקהלו היהודים — הנה נתברר כי המדינות בכלל ראב"ע הערים⁷⁶⁰, כי כתוב: בעריהם בכל מדינות⁷⁶¹. נוסח ב

ו"מדינה" היא שם פרטי של סוג עיר (היינו: מקום יישוב מוקף חומה, ראה לעיל א א). 761 שקשה לכאורה כפל הלשון: "בעריהם בכל מדינות", אלא שכלל ואחר כך פירט — בעריהם, ובאיזה סוג עיר: בכל מדינות.

ישברוק" (תהלים קד כז), "שברו על ה' אלהיו" (שם ר"מ חלא אדר — פירוש הוא ל"שנים עשר חודש". בשלושה עשר — לחודש אדר. אשר הגיע דבר המלך ודתו — על ידי מרדכי ואסתר. להעשות — נקמה בשונאיהם. ביום אשר שיברו — יקו², כמו³: "אליך

המלים "ובשנים עשר חודש". 2 אולי צ"ל: "קיוו". 3 ראב"ע נוסח ב. 4 דוגמא זו אינה מהראב"ע. 5 ראה דבריו לעיל ח ח.

ראב"ע ט (א) אשר שיברו — כמו: "עיני כל אליך ישברו" (תהלים קמה טו)⁵²⁶. ונהפוך הוא — שם התואר⁵²⁷ מבניין נפעל.

(ב) נקהלו היהודים בעריהם — לאות⁵²⁸, כי היו להם ערים בשושן⁵²⁹.

526 "ענינים: התקוה" — "ספר השרשים" לר"י אבן ג'נאח ו"ספר השרשים" לרד"ק שורש "שבר". 527 — שאינו נפעל עבר, שאם כן, היה צריך להיכתב: "נהפך" — בפתח ובלא וי, אלא הוא שם תואר בצורת מקור נפעל. השוה ראב"ע לעיל ח ח ובהע' 477. 528 = מכאן ראה. 529 צ"ב, כי אין מוכח מכאן (מזה שכתוב: "בעריהם") אלא שהיו להם עוד ערים מלבד שושן, ואינו מוכן איך היה מוכח לראב"ע שהערים הללו היו בשושן. ולכאורה נראה שדעתו שלא היו יהודים אלא בשושן, ואם כן, אם מצינו שהיו להם עוד ערים, בוודאי היו הערים האלה בתוך שושן. ואמנם משמע קצת שזו דעת הראב"ע (ראה פירושו לעיל ג טו, ד ח טו), אך בוודאי אי אפשר לומר כן, שהרי נאמר בפירוש: "ושאר היהודים אשר במדינות המלך" (להלן פסוק טז), והכוונה לשאר היהודים מלבד היהודים שבשושן. ונראה שצ"ל כאן: "כשושן", וכוונתו, שאף שלכאורה נראה מכמה מקומות במגילה לעיל שרק בשושן ישבו יהודים, כאן מוכח שהיו להם עוד ערים כעיר הזו.

אסתר א

אסתר א

ראב"ע ט (א) אשר שיברו — כמו: "עיני כל אליך ישברו" (תהלים קמה טו)⁷⁵⁸. ונהפוך — שם התואר מבניין נפעל, כעבור הו"ו⁷⁵⁹.

758 השוה נוסח א. 759 ראה נוסח א ושם הע' 527. "כעבור הו"ו" — י"ג: "כעבור הה"א" — והוא טעות. 760 אין כוונתו "שעיר" היא מקום יישוב גדול הכולל בתוכו כמה מדינות, אלא כוונתו כמו שכתב לעיל ח יא ש"עיר" היא שם כללי למקום יישוב,

ר"מ חלאיו ט (א) ובשנים עשר חודש — לניסן. הוא חודש אדר — פירוש הוא ל"שנים עשר חודש". בשלושה עשר — לחודש אדר. אשר הגיע דבר המלך ודתו — על ידי מרדכי ואסתר. להעשות — נקמה בשונאיהם. ביום אשר שיברו — יקו², כמו³: "אליך

1 כוונתו: שלא נפרש שהמלים "הוא חודש אדר" מוסכות על המלה "חודש". וכאילו כתוב: "ובשנים עשר אדר". אלא זו מוסכות על

לְשַׁלַּח יָד בַּמִּבְקָשִׁי רַעְתָּם וְאִישׁ לֹא-עָמַד לְפָנֵיהֶם
כִּי-נָפַל פַּחַדָּם עַל-כָּל-הָעַמִּים: ־ וְכָל-שָׂרֵי הַמְּדִינֹת
וְהָאֲחֻשְׁדֶּרְפָּנִים וְהַפַּחֹת וְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ
מִנְּשָׂאִים אֶת-הַיְּהוּדִים כִּי-נָפַל פַּחַד-מַרְדֳּכִי עֲלֵיהֶם:

וְהָאֲחֻשְׁדֶּרְפָּנִים

וְהַפַּחֹת

ט (ג) וְעוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה — אותם שהיו ממונים לעשות רש"י
צורכי המלך¹⁹⁶].¹⁹⁷

196 נראה שלפי זה "אשר למלך" מוסב על "המלאכה" ולא על
"עושי המלאכה", ולא כבעל הטעמים. 197 נוסף בנר.

ט (ב-ג) וְאִישׁ לֹא עָמַד בְּפָנֵיהֶם — לא עמד אדם חבמו
בפרץ²⁵³, ללחום לנגדם. ושמא תאמר: עם מפורז ומפורז
בין העמים²⁵⁴, אחד בעיר ושניים במשפחה²⁵⁵, היאך
נתנו להם שרי המדינות לשלוט בשונאיהם. לכך נאמר:
וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות מנשאים
את היהודים. ר' יוסף. כי נפל פחד מרדכי עליהם
— לפי שהיה שר ושופט עליהם ומשנה למלך²⁵⁶
ומתייראים הימנו.

253 ע"פ יחזקאל כב ל. 254 לעיל ג ח. 255 ע"פ ירמיה
ג יד. 256 להלן י ג.

(ג) וְעוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ — [אלו הם השוטרים ר"ד
והשלטונים¹¹⁴ שעושים המלאכה של מלך] לרדות בעם¹¹⁵.

114 מרשלים. 115 כרש"י ש"אשר למלך" מוסב על "המלאכה"
ולא על "עושי המלאכה".

על כל העמים — שב אל: במבקשי רעתם¹². ר"מ חלאי
(ג) וְכָל שָׂרֵי הַמְּדִינֹת — פקידים על כל מדינה
ומדינה¹³. והאחשדרפנים והפחות — כי גם להם
שלח המלך ספרים¹⁴, להודיעם כי נתן להם המלך רשות
ויכולת להינקם מאויביהם. ועושי המלאכה אשר למלך
— העושים¹⁵ מלאכת המטבע; או¹⁶ מלאכת בנין
הבתים והיכלות למלך. מנשאים את היהודים —
עושים להם התנשאות, כלומר: חולקים כבוד גדול
ליהודים. כי נפל פחד מרדכי עליהם — כי ידעו

את ספרי המן. 11 פירוש אחר ל"ראיש לא עמד בפניהם" — שהכל
הפנו עורף לברוח. 12 כלומר: לא על כל העמים ממש, אלא על
העמים שהם בכלל מבקשי רעתם. 13 השווה לעיל א ג. 14 כנ"ל
ח ט. 15 ראב"ע נוסח ב. 16 גם זה מהראב"ע.

רס"ג ט (ב) לשלוח יד — וישלחו ידם⁸⁰.

80 ראה ראב"ע נוסח ב לעיל ב כא.

ראב"ע (ג) וְעוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה — מטבע ובניינים⁷⁶². מנשאים
נוסח ב את היהודים — והזכיר: פחד מרדכי, כי הם⁷⁶³ ידעו
מעלתו יותר מאנשי המדינות, בעבור היותם קרובים
אל המלכות⁷⁶⁴.

762 ראה לעיל ג ט ובמ"ב יב טו. 763 היינו: הנזכרים בפסוק
זה: שרי המדינות וכו'. 764 וגם מרדכי קרוב למלכות. וע"כ
הזכיר: "פחד מרדכי" — לבאר הטעם לכך שנפל פחד על הקרובים
למלכות יותר מעל השאר.

רלב"ג לא לאויבי היהודים²⁴⁶. ומזה הצד היה ליהודים שולטנות
על אויביהם. והוא מבואר שאויביהם לא היו כל העמים
אשר הם בהם, כי לא ייתכן שיתן להם אחשורוש
רשות להשחית כל עמו. ולזה הוא מבואר כי לא
נתיישר²⁴⁷ זה אלא כנגד העמלקים²⁴⁸, כי הם היו צוררי
היהודים מקדם ומדור דור²⁴⁹.

246 "כי ליהודים ניתן רשות להיקהל על אויביהם" — א. 247 כי
לא הופנתה רשות זו. 248 ראה דברי הרלב"ג לעיל ח ג.
249 ע"פ שמות יז טז.

ר"מ חלאי (ב) נקhalו היהודים — כמו שכתוב למעלה: "להיקהל
ולעמוד על נפשם" (לעיל ח יא), כלומר: להיות
מקובצים יחד ויהיו באגודה אחת ולא יעבור זר בתוכם⁷;
או אפשר: כי בני הכפרים נקhalו אל הערים המוקפים
חומה — להיותם יותר בטוחים אל המלחמה⁸, לחזק
החומה⁹. לשלוח יד במבקשי רעתם — מפני ספרי
המן¹⁰, ביום הנזכר. ואיש לא עמד בפניהם —
במלחמה, כי היו הורגין כל הבאים כנגדם; או¹¹:
שהפכו עורף לנוס. כי נפל פחדם — של היהודים.

6 השווה פירושו שם. 7 ע"פ איוב טו יט. 8 לשיטתו לעיל ח
ח שלא נמנע מהאויבים לעשות מה שנכתב בספרי המן. 9 מפני
חזק החומה. ולפי זה, לא כל העם הוצרך להיקהל, אלא רק בני
הכפרים. 10 ראה דבריו לעיל ח ח שרק באופן זה היה אפשר לבטל

ד- כִּי־גָדוֹל מֶרְדֵּכִי בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וְשָׁמְעוּ הוֹלֵךְ בְּכָל־הַמְּדִינֹת
 כִּי־הָאִישׁ מֶרְדֵּכִי הוֹלֵךְ וְגָדוֹל: הַיְכֹּו הַיְּהוּדִים בְּכָל־אֲיֵבֵיהֶם
 מִפֶּת־חֶרֶב וְהָרָג וְאֶבְדָּן וַיַּעֲשׂוּ בְּשֵׁנֵיהֶם כְּרָצוֹנָם:
 וּבְשׁוֹשַׁן הַבִּירָה הָרָגוּ הַיְּהוּדִים וְאֶבְדָּ חֲמִשׁ מֵאוֹת
 אִישׁ:
 פֶּרֶשְׁנֵהָתָא
 דְּלָפֹז
 וְאֵת
 וְאֵת
 וְאֵת

(ד) הולך וגדול — הולך ופעול²⁵⁷. כי "גדול"²⁵⁸ אינו חכמו
 שם דבר. ר' שמואל.

257 השוה ראב"ע. 258 האמור כאן.

ראב"ע (ד) הולך וגדול — שם הפועל⁵³⁰ מבניין הקל, והנה
 נוסח א הוא כשם התואר⁵³¹.

(ו) ואבד — שם הפועל מהבניין הכבד הדגושי⁵³²,
 כמו: "הנה לא ידעתי דבר" (ירמיה א ו)⁵³³.

530 ר"ל: תיבת "גדול" היא שם הפועל = מקור. והוא מקור העבר
 (הנפרד). 531 אותה צורה יש ל"גדול" המשמש כשם הפועל,
 ול"גדול" המשמש כשם התואר — המוזכר בתחילת הפסוק הזה.
 ראה נוסח ב. 532 בניין פעל. 533 עיין ראב"ע דברים לב
 ה ורבינו בחיי שם.

ראב"ע (ד) כי גדול — שם התואר⁷⁶⁵. רק "הולך וגדול" —
 נוסח ב הטעם: "הולך הלך וגדול" — והוא⁷⁶⁶ שם הפועל⁷⁶⁷.

(ה) מכת חרב והרג — במיתות משונות⁷⁶⁸. ואבדן
 — הנשים והטף⁷⁶⁹.

(ו) ובשושן הבירה — אחר שבאה הרווחה לישראל
 שהיו בשושן הבירה⁷⁷⁰, אז באו מעיר שושן⁷⁷¹ והרגו
 בארמון המלך⁷⁷² את שונאיהם.

765 תואר למרדכי. משא"כ "גדול" שבסוף הפסוק — שהוא מקור.
 766 ר"ל: המלה "וגדול". 767 שהיה צריך להיות: "הולך וגדל",
 ובא מקור: "גדול", והיינו: כי הוא מתחבר למקור — החסר בפסוק:
 "הלך". 768 נראה כוונתו ש"הרג" כולל מיתות משונות שאינן
 "חרב". 769 נראה כוונתו ש"אבדן" אינו עוד צורה של הכרתה
 (כמו: חרב והרג), אלא "אבדן" פירושו: כילוי גמור, כלומר: לא רק
 גברים בדרך כלל מלחמה, אלא אף הנשים והטף עד שלא יישאר זכר.
 השוה לעיל ג יג, אלא ששם כתב ש"לאבד" היינו הבנים, ואת הנשים
 כלל ב"להרוג". וראה גם להלן פסוק יב. 770 לפי העניין צ"ל:
 "בשושן העיר", אך קשה קצת הלשון בהמשך: "אז באו מעיר שושן",
 שהיה לו לומר: "אז באו משם". וראה ר"מ חלאיר. 771 הוקשה
 לו: הרי ב"שושן הבירה" לא היו יהודים כנ"ל א ב, לכן הוא מיישב
 שאחרי שהיהודים שב"שושן העיר" הרגו את האויבים שבעירם והיתה
 להם רווחה, באו משם אל "שושן הבירה". 772 כנ"ל א ב
 ש"שושן הבירה" הוא ארמון המלך.

כי מרדכי הוא יהודי¹⁷, וכן כתוב: "מרדכי היהודי ר"מ חלאיר
 היושב בשער המלך" (לעיל ו י)¹⁸. והפסוק שאחר זה
 יפרש למה נפל פחד מרדכי עליהם.

(ד) כי גדול מרדכי בבית המלך — מפני כי הוא
 משנה למלך אחשוורוש¹⁹, (ושומעו) [ושמעו] שמועת
 גדולתו, או שמועת פחדו, כעניין: "ויהי ה' את יהושע
 ויהי שמעו בכל הארץ" (יהושע ו כז). כי האיש
 מרדכי — דרך חשיבות²⁰, כמו: "והאיש בימי שאול"
 (ש"א יז יב). הולך וגדול — מוסיף²¹ בגדולה ומעלה
 ועושר²².

(ה) ויכו היהודים בכל אויביהם — הם הנלחמים
 עימם²³. מכת חרב והרג — מיתות משונות²⁴. ואבדן
 — לאבד זכרם²⁵, זהו²⁶: הנשים והטף. ויעשו בשונאיהם
 — נקמה כרצונם.

(ו) ובשושן הבירה — אולי²⁷ אנשים מארמון המלך²⁸
 הלכו להילחם עם היהודים אשר בשושן העיר, ורדפו

17 ולא כמו על אסתר שלא היה ידוע עד אז. 18 דברי המן.
 19 ככתוב להלן י ג. 20 כינויו בשם "האיש" הוא דרך חשיבות.
 21 ראה ראב"ע נוסח ב. 22 ראה לעיל ג א. 23 לשיטתו
 לעיל ח ח שלא נמנע מהאויבים לעשות מה שנכתב בספרי המן,
 ואויבי היהודים נלחמו ביהודים. 24 ראב"ע נוסח ב. 25 ראב"ע
 נוסח ב לעיל ג ט. 26 ראב"ע נוסח ב. 27 נראה שהוקשה
 לו: והלא לא היו יהודים ב"שושן הבירה" (כנ"ל ב ה), ולומר שבאו
 משושן העיר אל שושן הבירה (כמש"כ ראב"ע) הוא דחוק, כי מן
 הסתם היה הארמון שמדו היטב, שלא יוכלו להיכנס אליו. 28 הוא
 "שושן הבירה" כדלעיל א ב.

אֶסְתֵּר׃

פּוֹרְתָא

אֲדִלָּיָא

אֲרִידְתָּא׃

פֶּרְמִשְׁתָּא

ח וְאֵת׃

וְאֵת׃

וְאֵת׃

ט וְאֵת׃

וְאֵת׃

1000-500

ט (ז) ואת פרשנדתא וגו' — "כל השירות אריח ר"א על גבי לכינה ולכינה על גבי אריח, חוץ מזו, ושל כהן צדק מלכי כנען²⁴¹ שהם אריח על גבי אריח, לפי שאין להם תקומה לרשעים"²⁴². ירושלמי²⁴³: וגם (פ)²⁴⁴ "צריך שיהא 'איש' בריש דפא, ו'עשרת' בסוף שיטה"²⁴⁵, ו'כתובים בשית שיטין'²⁴⁶. ו'חמש מאות איש' ו'בני המן'²⁴⁷ ו'עשרת' צריך למימרינהו בנשימה אחת²⁴⁸, כי אלו י

241 אלו מלכי כנען שכבשו אותם ישראל, והוא ביהושע יב ט-כד. 242 מגילה טז ב, ושם: "שלא תהא תקומה למפלתן". 243 מגילה פ"ג ח"ז. 244 צ"ב הכוונה. 245 כלומר: בסוף השיטה שבסוף הדף. 246 זה ליתא בירושלמי שם, אבל כן הוא במסכת סופרים לפנינו פ"ג ה"ו, וראה מהדר' היגר עמ' 239 שיש גורסים: "בעשר שיטין". 247 ר"ל: הזכרת שמותיהם. 248 מגילה שם. ולפי המבואר שם רק מ"ואת פרשנדתא" צריך לומר בנשימה אחת, וכן הוא ברמב"ם הל' מגילה פ"ב הי"ב ובשו"ע סי' תרצ סט"ו, אמנם ברזקא הוא כדעת רבינו, וכן הובא בהגהת הרמ"א שם.

אותם שנתלו³⁵, שהרי כתיב: "ורוב בניו" (לעיל ה יא) ר"מ חלאי — בנים רבים היו לו³⁶; או: אחר שנהרגו תלו אותם³⁷ — לפרסם העניין³⁸, וזה רחוק³⁹, והראשון נראה לי עיקר לפי פשוטו; גם דברי רב חסדא⁴⁰ נמשכים אחר זה הפירוש, שאמר למעלה בפסוק: "ורוב בניו" — שלושים בנים היו לו להמן, עשרה — מתו, ועשרה — נתלו, ועשרה — מחזירים על הפתחים, שמתו הם אותם שנהרגו, ועשרה אחרים נתלו. ויש מפרשים⁴¹ טעם ו'ו ו'זתא, כי בן שש שנים היה כשנהרג; ואחרים אמרו⁴², כי היה גבוה מכל אחיו. ורבותינו ז"ל אמרו⁴³: "עשרת בני המן ועשרת' (להלן

שאמרו בגמ' שנתלו הכוונה לעשרה אחרים. וצ"ע, שהרי דברי הגמ' הם על ו'זתא שהוא אחד מהעשרה שנאמר עליהם שנהרגו. 36 כמו שפירש שם. 37 כפירוש רש"י להלן פסוק יג. ולפי זה, המוזכרים כאן כן נתלו. 38 כן הוא ברי"ד. וכעין זה ברלב"ג. 39 ראה דבריו להלן פסוק יג. 40 מגילה טו ב (לפי נוסחתו לעיל ה יא). 41 הובא בראב"ע נוסח ב. 42 גם הם הובאו בראב"ע שם. 43 מגילה טז ב, ולפנינו בשינויים.

ראב"ע (ז-ח) היו חכמים בספרד⁵³⁴, ושמחו על טעם "ארידתא", וכן: "פורתא"⁵³⁵, והם השמחים ללא דבר⁵³⁶, כי אלה השמות הם פרסיים, לא עבריים.

534 ראה נוסח ב, שהם דרשו את השמות הללו כאילו הם בעברית. 535 בנוסח ב לא הביא הפירוש לשם זה. 536 ע"פ עמוס ו יג. והכוונה: שמחים על כלום.

ראב"ע (ז-ט) ואת פרשנדתא — מפרש היה בספרד שפירש "פרשנדתא" — שהיה פרשן לחוק⁷⁷³, ואלה דברי רוח, כי השם הוא פרסי⁷⁷⁴. ואת ארידתא — וככה אמר⁷⁷⁵ כי "ארידתא" — הוא ארי החוק; והנה, מה יאמר במלת "פרמשתא" וגם באחרים.

773 כי "דת" היינו: חוק. ראה נוסח א לעיל א ת. 774 השוה נוסח א. 775 המפרש הנזכר.

ר"מ חלאי אחריהם עד שם²⁹, והרגו מהם בארמון המלך חמש מאות איש, לבד מאשר הרגו בדרך, ברודפם אחריהם; ואם נאמר, כי שבו להיות דרים בארמון המלך — הוא רחוק בעינינו³⁰.

(ז-ט) ואת פרשנדתא — איך³¹ טעם לאלה השמות, רק הם פרסיים. ו'ו ו'זתא — אמרו רבותינו ז"ל³²: "צריך למימתחיה בוקיפא, מאי טעמא, כולוהו בחדא זיקפא איזדיקפו" — פירוש³³: בעץ אחד נתלו; וזה תימה, כי הנה כתוב בפירוש: "עשרת בני המן בן המדתא צורר היהודים הרגו" (להלן פסוק י), אם כן, איך נאמר כי נתלו³⁴; ואפשר לי לפרש, כי אחרים היו

29 היהודים רדפו אחריהם עד הארמון והצליחו להיכנס בתוכו. 30 כלומר: לומר שאף שמתחילה רק מרדכי היה דר בו, אחר כך באו לדור שם עוד יהודים וליישב על פי זה את הקושי הנזכר שלכאורה לא היו שם יהודים — אינו מסתבר. 31 ראב"ע נוסח ב. 32 מגילה טז ב, ולפנינו בשינויים. 33 רש"י. 34 צ"ע שהרי כתוב בפירוש להלן פסוק כה: "ואת בניו תלו על העץ", ומה קשה לו על הגמ' יותר מעל הפסוק עצמו. 35 כלומר: מה